

13. De sluis van Reigaarsvliet te Hoeke

Reeds vóór 1400 had Brugge te kampen met de groeiende verslibbing van het Zwin tussen Damme en het Pas. Het stadsbestuur hield deze sektor bevaarbaar door middel van graven en baggeren¹⁶². Hier en daar werd een bocht van de kronkelende kreek rechtgetrokken, bij zoverre dat de bedoelde vaarweg nagenoeg het uitzicht van een kanaal verkreeg, en in de stadsrekeningen „de vaert tusschen den Damme ende der Sluus” genoemd werd.

Brugge trachtte steeds meer de afvoer van de Zandstreek naar de Reie af te leiden, om met dit water de Nieuwe Reie en de Vaart te schuren¹⁶³. Totdantoe liet de stad haar overtollig water, langs het Oud Zwin, naar de sluizen van Reigaarsvliet afvloeien. Maar te Brugge begon men eraan te denken dat het water van het Oud Zwin kon helpen het Zwin doorspoelen. In 1402 onderzocht het stadsbestuur deze mogelijkheid. Op 31 mei reden schepenen „te Houke, ende ter Sluus, ende te Reinghershvliete, omme tonderzoukene of men toude Zwin bringhen soude mueghen in de Vaert, omme de Vaert te bet te scuerne”. Op 20 juli stonden ze „te Reingeersvliet up de zee omme aldaer toverziene de speye ende de vaert streckende toter zee”¹⁶⁴.

Ondertussen was een van de sluizen van Reigaarsvliet aan een grondig herstel toe. Afgevaardigden van Brugge en het Vrije reisden op 14 mei 1404 „te Reinghershvliete, omme te overziene de speye, mids datse in vreesen stont, ende mense vermaken zal moeten, omme daerup raed ende advys te hebbene waer mense best lecghen zal”¹⁶⁵. Een half jaar later woedde de Elizabethvloed, maar de sluizen van Reigaarsvliet hebben blijkbaar geen erge schade geleden.

In die periode geraakte de bedding van het Oud Zwin verwaarloosd. De bodem werd on-

diep en de dijken waren afgeplat, zodat het water in de winter over de aangrenzende velden liep. Schepenen van Brugge en het Vrije waren op 6 mei 1406 „up de sluis van Reingheersvliete ende voord up t oude Zwin... t welke in den wynter, alst water groot es, groote scade pleicht te draghene den ghelanden an beeden siden, mids dat de dyken an beeden siden so ghieriedert ende te nieten gheghaen syn”¹⁶⁶. De ontvanger van Brugge voegt eraan toe: „omme te overziene daer van noode ware, dat t vorseide oude Zwin ghediept ware, ende de dike ghehooght”¹⁶⁷.

Het Oud Zwin moest dus herdolven worden. Zoals we reeds weten, behoorde dit kanaaltje tot Pylsers Dam aan Brugge, en tot de twee sluizen aan het waterschap Reigaarsvliet. Het Vrije onderhandelde met de twee betrokken partijen, opdat ze tot samenwerking zouden komen. Op 24 mei 1406 reden afgevaardigden van Brugge „lanx den ouden Zwene van Reinghershvliete, omme daer up raet ende advys te hebbene hoe ment best delven zoude ende de dike hoghen”¹⁶⁸. De volgende dag stonden schepenen van het Vrije en van Brugge „up t oude Zwin, omme te vorseide Zwin te bestedene te verdelvene, t welk men te dier tyt niet ghedaen conste”. Ook op 4 juni bereikte men geen akkoord met de watering Reigaarsvliet¹⁶⁹.

Daarna geraakte het hergraven van het Oud Zwin een paar jaren in de achtergrond, omdat de sluizen van Reigaarsvliet meer en meer zorgen baarden. Op 5 juni 1410 reisden schepenen van Brugge „ter sluis te Reinghershvliete, daer de ghedeputeerde vanden Vryen ende een ghedeel vanden ghelanden in de wateringhe van Reinghershvliete vorseit mede waren, omme raed ende advys te hebbene de vorseide sluis te repaireirne, of eene nieuwe sluis daer te maken, up dats van nooden ware”¹⁷⁰.

Door de bemiddeling van het Vrije kwamen

Brugge en Reigaarsvliet het volgende overeen : de sluizen te Reigaarsvliet afschaffen; een nieuwe uitwateringssluus bouwen op de linkeroever van het Zwin; een nieuwe watergang graven om het Oud Zwin met de geplande sluis te verbinden. Brugge beijverde zich om de uitvoering van dit plan te verhaasten. De stad overlegde op 9 februari 1411 met het Vrije „te wat steden de sluis van der wateringhen van Reingersvliete best ende orborlixt gheleit was, omme ute waterne in de vaert tusschen den Damme ende der Sluus”. Ook op 21 februari werd onderhandeld „up tstic aengaende der nieuwer sluis van Reinghersvliete”¹⁷¹.

De afgevaardigden bepaalden ook het tracé van de nieuwe watergang. De nieuwe bedding vertrok uit het Oud Zwin 1850 m ten zuidwesten van de Kwintinsluus. Dit knooppunt zal later de Driehoek heten. De watergang trok 2,5 km oostwaarts door het grondgebied van Hoeke, en heette daarom de Hoekevaart. De delvers doorkruisten enkele kleinere aders en een paar wegen, o.a. de Sabsweg en de weg Westkapelle-Hoeke. De Hoekevaart vormt op het oosteinde, over een afstand van 400 m, de grens tussen de parochies Hoeke en Mude. Dit feit is een aanduiding dat men daar de bedding van een afgedamde kreek genomen heeft.

De nieuwe sluis, later Hoekesluus genoemd, werd gebouwd in de Greveningedijk 1200 m ten noordoosten van Hoeke. Daar zou de watering Reigaarsvliet voortaan in het Zwin uitwateren. In juni 1411 onteigende men de nodige stroken grond voor de nieuwe watergang. Afgevaardigden van het Vrije en Brugge reden op 9 juli „te Reinghersvliete omme te hoorne de rekeninghe van dat t land, daer duere de nieuwe waterganc van Reinghersvliete gheadviseirt was ghedolven te zine, ghecost hadde”¹⁷².

Tegelijk werd het bestek van de Hoekesluus opgemaakt. Op 21 september controleerden

Brugge en het Vrije „t hout ende t werc van der nieuwer sluis van der wateringhe van Reinghersvliete”¹⁷³, en op 6 oktober „de voorworde ghemaect up tstic van der nieuwer sluis gheleit ten Calchoven”¹⁷⁴. Deze oven stond bij de Greveningedijk, in de buurt van de Hoeke-sluus. De sluis bij de Kalkoven was gereed in januari 1412. Schepenen van Brugge en het Vrije stonden op 20 januari „ter sluis van Reinghersvliete, die nieuwe ghemaect was, omme te visiteirne, als zoe eerst drouch”¹⁷⁵, of de voorworde der up ghemaect vulcommen was”¹⁷⁶. Ook het graven van de Hoekevaart was blijkbaar volbracht.

Ondertussen vormde de bedding van het Oud Zwin nog steeds een nijpend probleem. Brugge zond op juni Pieter Danckaert, aannemer van delfwerken, „ter sluis van Reinghersvliete, gheleit ten Calchovene, ende up den waterganc streckende van Brucghe toter voorseider sluis”. Vijf schepenen en P. Danckaert werden op 29 juni „ghesendt up de nieuwe sluis van Reingersvliete gheleit te Calchovene, ende up den waterganc streckende van Brucghe toter sluis voorseit omme te overziene de gheleghenthede vanden voorseiden waterganghe, die zeere verlant was, ende mids dien de stede van Brucghe ende de ghelandde in de mersche van Coolkerke groot grief der omme hadden, in tiden van iare, van haren watre te lossene”¹⁷⁷.

Tenslotte bereikten de stad Brugge en het Brugse Vrije op 9 juli 1412 een akkoord. De watering Reigaarsvliet werd gemachtigd om het Oud Zwin te herdelfen van de paalgrens te Koolkerke tot de plaats Wandelaers Brug, voordien Pylyzers Dam genoemd. In die sektor bezat Brugge wel het eigendomsrecht, maar de schepenen van het Vrije zouden optreden, indien iemand probeerde de bedoelde watergang te hinderen¹⁷⁸. Het beoogde werk was in mei 1414 beëindigd. Brugge en Reigaarsvliet gingen op

22 mei het hergravene Oud Zwin bekijken¹⁷⁹.

14. De Hoeksluis bij de Kalkoven

De Bruggelingen maakten zich meer en meer zorgen om de toestand van de Vaart, d.i. het Zwin. De overzeese handel van Brugge dreigde ten onder te gaan, indien de verslibbing bleef voortschrijden. De stad was reeds lange tijd eigenares van de nieuwe Reie tussen Brugge en Damme, en van het sas te Damme, en kon deze zaken naar eigen goeddunken onderhouden. Maar de Vaart en haar oevers behoorden aan de Graaf. Brugge begreep dat het moest trachten eerst de Vaart onder zijn beheer krijgen, en dat het dan pas ingrijpende maatregelen kon toepassen.

In het begin van 1414 wenste het stadsbestuur een overzicht van de situatie van de vaargeul te krijgen. Eerst gingen een paar afgevaardigden het kanaal tussen Arnemuiden en Middelburg op Walcheren bekijken. Daarna ontbood men Bartholomeus van Middelburg, „doe hi ghelast was te overpassene ende te metene de diepte van den bodeme van der vorseider vaert, beghinnende ter speyen ten Damme, ende also voort toter passe int Zwin”¹⁸⁰. We vernemen niet de bevindingen van de genoemde landmeter, maar we kunnen die gemakkelijk raden.

In de volgende zomer verrichtte de stad enkele werken, omdat „de vaert tusschen den Damme ende den Zwene ter Sluus ten Passe, langhen tyt es leden, es begonnen ondiepen ende hoghe worden van bodeme te diversen steden... bi ghebreke van upwater”. Het voornaamste werk bestond uit de aanleg van de Zeuge, nl. een kom waarin men zeewater zou vergaren om „t verlanden vanden vorseider vaert ute te scuerne”¹⁸¹.

Anderzijds meenden de Bruggelingen dat de

voortschrijdende inpoldering op de Zwinoevers het uitschuren van de Vaart belemmerde. Toen plannen gemaakt werden om naast de Maneschijnpolder een stuk schorre in te dijken, zond Brugge in juli 1416 schepenen naar Sluis om daar te spreken met raadslieden van de Graaf „up tistic aengaende den scorre, datmen bediken wilde, licghende tusschen der Mude ende den thorre van Bourgoingen”¹⁸².

Brugge wilde de geplande indijking beletten. Het kreeg de bewuste schorre in pacht vanwege de Graaf. De overeenkomst van 21 juni 1417 betrof een „scor gisant a la Mue derriere la tour de Bourgoigne”. Het charter omschrijft het verpachte terrein. Het is niet mogelijk om de bewuste tekst helemaal te lezen, omdat er op de linkerkant van het document een strook tekst ter breedte van ca. 6 cm afgescheurd is.

Hier volgt de bewuste passage : „icellui scor commencant, assavoir du dicque emprez le bout dun fossé nommé Vliet, gisant entre le chemin nommé Polreweghe empres [...] et le polre nommé Brixis polre, au costé du zuud, extendant de la dicque estant illec vers noordoost jusques a leaue de la mer, entre laquelle dicque et eaue [...] maniere de bornes a loppoosite du milieu dentre le moulin estant en Catsant sur le dicque du polre nommé Meulnepolre et la place nommée Hoofstede [...] dicques des polres Maneschin, Zoudpanne, Robe et le nouvel polre ala nouvelle Mue, et ainsi vers et selon leaue de la mer, aussi avant quil est vert [...] de la dicque de la dessudicte tour”.

We vatten de begrenzing van het bedoelde schorreland op als volgt. De landmeter legde eerst de noordwestgrens vast. Deze grens vertrok uit de zeedijk bij de Vliet, op een punt tussen „de weg geheten Polderweg bij [...] en de Brixuspolder”. We kunnen de Vliet en de Polderweg moeilijk lokaliseren, omdat een tweetal woorden ontbreken. In de hoek waar de Brixus-

polder even aan de zeedijk paalde kan slechts een van de volgende twee wegen bedoeld geweest zijn: 1. de dijk tussen de Brixuspolder en de Noordpolder, nl. de latere Marouf Dreef B; 2. de dijk tussen de Brixuspolder en de Maneschijnpolder.

Hoe dan ook, het zuideinde van de noordwestgrens lag in de buurt van de Brixuspolder, en liep vandaar door de schorren naar de Zwin-oever. Deze lijn werd gemerkt met bakens. De noordoostrichting werd bepaald door, van het beginpunt uit, de middenlijn tussen twee vaste punten op Kadzand te nemen, nl. de wijk Ter Hofstede en de molen. Het verpachte schorreland lag naast de Maneschijn-, de Zoutpanne-, de Robbe- en de Moreelpolder. Het zuideinde van het bedoelde terrein wordt niet duidelijk aangegeven.

Langs de Zwinoever kreeg Brugge de aanwerp, „voor zover die groen is”, tot de dijk rond de Toren van Boergondië. De Graaf liet het verpachte gebied meten op 4 juni 1417, „tout au long desdictes dicques”. De totale oppervlakte bedroeg toen 286 G 80 R. Maar langs de Zwinoever behield de Graaf een strook van 30 G 40 R voor zich. Er bleven dus 256 G 40 R voor Brugge¹⁸³. SBR 1418-19, f° 123vo, meldt dat de stad de „scorre, licghende ant Zwin voor de nieuwe Mude, daer den thor van Bourgoingnen staet”, gepacht heeft „omme 8 grooten elc ymet”.

Met het pachten van de schorren bij Mude zette Brugge een eerste stap op de weg naar een groter doel, nl. de zeggenschap over de gehele waterloop van Damme tot Sluis. De Bruggelingen begonnen onderhandelingen over de bewuste kwestie. In 1419 toonde de Graaf zich bereid om aan de wens van Brugge tegemoet te komen.

De stad zond in juli afgevaardigden naar de ontvanger van Vlaanderen en de Waterbaljuw

te Sluis, „die in tiden verleden bevel ende last hadden, van ons gheduchten Heeren weghe, t oversiene alle de scorren ende voorlanden licghende buten dike an beeden siden vanden watre van der Vaert streckende vanden Damme tote den Passe int Zwin, die de stede van Brughe begheerende was te hebbene over hare vrye erve van onsen gheduchten Heere, omme te wetene of zy verstaen wilden de voorseide scorren ende voorlanden te overziene”¹⁸⁴.

Dit 'oversiene' is gebeurd op 10 augustus. Een paar dagen lang heeft Jan Sculaert, op last van de Graaf en van de stad, de bedoelde werpgronden gemeten¹⁸⁵. Gedurende de volgende maanden reisden de afgezanten van Brugge vele keren naar Sluis, Gent en Rijsel om de zaak rond te krijgen. Het duurde tot maart 1421 eer de Bruggelingen het zo begeerde charter konden in de wacht slepen. In de inleiding staan de reeds bekende redenen waarom de Graaf aan Brugge wilde „baillier heritablement a rente perpetuelle les scors et regets, qui sont et gisent au deux lez et costez dudit courant de leaue, entre noz villes du Dam et de Lescluse”. De jaarlijkse pachtprijs bedroeg 60 pd. par. We bespreken hier slechts de schorren „du costé noord dudit lieu du Dam jusques au lieu ou est a present la clochette de Mue, auquel lieu voulons estre mise une borne pour memoire et enseigne perpetuel”, omdat alleen de noord- of linkerzijde van de Vaart onze studie over Westkapelle aanbelangt:

„Et premierement sensuivent les scors et regetz gisans au costé de noord dudit courant de leaue, extendans depuis ladicte ville de Dam jusques ala dicte clochette de la Mue¹⁸⁶, premiers ung petit scor, gisant prez de la porte du Dam, et extendant jusques ala dicque appelée le Rynssche dyc, contenant 90 verges.

Item deux autres petiz scors, extendans vers

oost du scor devant dit, et joignant lun a lautre, lun contenant cinq lines cinq verges, et lautre deux lines et trente verges, au bout duquel scor a ung autre petit scor de deux lines cinquante verges, appartenant ala dicte ville de Bruges, et souloit estre jadiz du polre Soykinszand.

Item ung autre scor, extendant desdiz deux scors vers oost devant le polre, qui jadiz fut a Bernart Priem jusques au bout de veest de la ville de Monekerede, ou a present est demourant la vefve Bastereelz, et contient neuf mesures une line et dix verges.

Item ung autre scor, commençant au manoir de ladicte Besterelz, extendant vers oost jusques aux degrez de ladicte ville de Monekerede derriere les maisons dicelle ville, qui contient cinq mesures et deux lignes, lequel les habitans dudit lieu de Monekerede, aians leurs maisons et possessions joignant icellui, maintiengnent a eulx appartenir, lequel, par ainsi quil soit cy apres determiné appartenir a nous, ceulx de ladicte ville de Bruges en joyront, pareillement comme des autres scors et places declarées en ces presentes lettres, moiennant la somme de soixante livres paris.

Item ung autre scor, extendant dudit degré de la Monekerede vers oost jusques a une croix de bois¹⁸⁷, qui est sur la dicque en alant vers la ville de le Houke, contenant cinq mesures et demie.

Item entre la dicte croix de bois, extendant vers oost jusques a loppoosite du manoir de la vefve de Sendres f. Jehan f. Hughs, gisent quatre petiz scors, lun contenant six mesures soixante dixsept verges, lautre une mesure quatorze verges, le tiers six mesures quatre vins 6 verges, et le quart cinquante verges.

Item ung autre scor, commençant au scor devant dit et a loppoosite du manoir de la vefve de Sendres f. Jehan f. Hughs, et extendant vers oost derriere les maisons de la Houke, jusques

a la mesure de Gautier Wallemans qui contient, selon quil a esté mesuré, douze mesures une line et vint verges, lequel scor les habitans dudit lieu de Houke, mainteignent a eulx appartenir, duquel, par ainsi quil soit cy apres determiné appartenir a nous, lesdiz de Bruges en joyront sans augmentation de ladicte somme de 60 l., comme de celui de Monekerede et des autres places declarées en ces presentes.

Item ung autre petit scor extendant de ladicte mesure Wallemans jusques ala nouvelle escluse, qui est prez dune place appellée le Calchoven, contenant quatre mesures et demie et vint et cinq verges, et de ladicte nouvelle escluse extendant vers oost, jusques au Dam de la nouvelle Mue, y a trois scors, lun contenant cinq lines 17 verges, lautre une line 75 verges, et le tiers 31 mesures.

... Donné en nostre ville de Gand ou mois de mars, lan de grace mil quatercens et vint avant Pasques" (= 1421)¹⁸⁸.

Vertaling van charter nr 948 :

Hier komen eerst de schorren en aanwerpen, die op de noordzijde van de waterloop liggen, en van de stad Damme tot het vermelde klokje van Mude strekken : eerst, bij de stadspoort van Damme, een kleine schorre die reikt tot de zogenoemde Rynsche Dijk, groot 90 R.

Twee kleine schorren ten oosten van de zojuist genoemde schorre; deze palen aan elkaar; de eerste omvat 1 G 205 R, de tweede 230 R. Op het uiteinde van deze laatste ligt een kleine schorre, die aan de stad Brugge toebehoort, en eertijds van de polder Soykinszand voortkwam.

Een schorre die, van de genoemde twee schorren, langsheen de polder die vroeger aan Bernart Priem toebehoorde, oostwaarts strekt tot het westeinde van het stadsgebied van Monekerede, nl. tot de plaats waar nu de weduwe Bastereel woon, groot 9 G 110 R.

Een schorre die begint bij de woning van de weduwe Bastereel en oostwaarts loopt tot de aanlegsteiger van de stad Monnekerede, achter de huizen van het stadje, groot 5 G 200 R. Maar de inwoners van Monnekerede beweren dat die grond aan hen toebehoort, omdat hun huizen en eigendommen daaraan palen. Hieronder wordt echter bepaald dat die grond aan ons toebehoort. De stad Brugge zal even goed over dit terrein beschikken, als over de hier beschreven schorren en plaatsen, voor de som van 60 pd. par.

Een schorre strekkende van de steiger van Monnekerede oostwaarts tot een houten kruis, dat staat op de dijk die naar Hoeke loopt, groot 5½ G.

Vanaf het genoemde kruis strekkende oostwaarts, tot een punt tegenover de woning van de weduwe Sanders f. Jan f. Hugo, liggen vier kleine schorren : groot 6 G 77 R, 1 G 14 R, 6 G 86 R en 4 G 50 R.

Een schorre strekkende van de laatstgenoemde schorre, tegenover de woning van de weduwe Sanders f. Jan f. Hugo, oostwaarts voorbij de huizen van Hoeke, tot de woning van Wouter Wallemans. Volgens de meting bedraagt de oppervlakte 12 G 120 R. De inwoners van Hoeke beweren dat die schorre aan hen toebehoort, omdat hun huizen en eigendommen eraan grenzen. Hieronder wordt bepaald dat die grond aan ons toebehoort. De stad Brugge zal over die schorre beschikken, zonder dat de prijs van 60 pd. verhoogd wordt, zoals over de schorre van Monnekerede en andere hier vermelde plaatsen.

Een kleine schorre strekkende van de genoemde woning van Wallemans tot de nieuwe sluis die staat bij een plaats geheten Kalkoven, groot 4 G 175 R.

Vanaf de vermelde nieuwe sluis, strekkende oostwaarts tot de Dam van Nieuw Mude, zijn

er drie schorren, groot 1 G 217 R, 175 R en 31 G.

Tot zover het citaat dat de topografie van de linkeroever van het Zwin ca. 1420 weergeeft. Van de wallen van Damme tot de Dam van Nieuw Mude lagen verscheidene kleinere en grotere stroken werpland. Belangrijk is het feit dat de sluis van Reigaarsvliet, die een tiental jaren vroeger bij de Kalkoven gebouwd was, gelokaliseerd wordt. Deze sluis stond duidelijk op de linkeroever van de Vaart, tussen Hoeke en Mude¹⁸⁹.

In 1422 werd de Reigaarsvliet afgedamd. De landaanwinst heette het Nieuwland. De linkeroever van de vroegere kreek kwam toe aan de Heer van Kalvekete, de rechteroever aan Mevrouw van Gistel. Het water van het nieuwe poldertje werd, door de aanpalende polders heen, naar Greveninge afgeleid. Het Nieuwland A sloot later bij de watering Greveninge aan, en vormde daar het 26ste begin, met een oppervlakte van 70 G¹⁹⁰.

15. Westkapelle omstreeks 1450

In 1334 ontmoeten we de eerste gegevens aangaande de bevolking van Westkapelle. Een charter vermeldt vijf huizen „int dorp te Waescapelle”, die alle 'hoofstede' heten. De bewoners waren : „Jhan de smit; Jhan Potaerd; Griele Pierins; Jhan f. Hughes; Adelise f. Marinen”. De vijf percelen omvatten samen 99 R : „alle dese vorseide hoofsteden houden ene line, ene roede min”. We weten niet of die huizen aan de west- of de oostkant van de Dorpsstraat stonden¹⁹¹.

Eerst de ommeloper van Reigaarsvliet verschaft ons een ruimer overzicht van de bewoning. Toch is het niet mogelijk om, met behulp van het bedoelde landboek, het gehele grond-

gebied te overlopen, omdat op de oostkant ongeveer een vierde van de parochie onder het beheer van de watering Greveninge en van enkele kleinere waterschappen viel. De oudst bewaarde ommelopers van deze instanties dateren pas uit de 16de eeuw.

Het oudste deel van Westkapelle bestaat uit het land binnen de Evendijk, d.i. binnen de lijn Kalvekedijk-Oostdijk A. Evenals te Ramskapelle, begint ons overzicht van het zuidoosten uit. In het 44e bg vinden we vier hoeven : 1. Wouter Ponins, „ende es zyn hofstede daer hy woent” (F 448) (Gerard Deplancke); 2. „de hofstede daer Jacop f. Wouters f. Zeghers woent” (F 504) (Achiël Dhondt); 3. „de stede daer Vincent f. Quintins f. Wouters nu woent” (F 509); 4. „de hofstede daer Omaert Sprute woent” (F 543) f° 446ro-451vo). Het 43e bg bevatte : 1. „de hofstede daer Ian de Bloc nu woent” (F 428-29) (Steenstuk B); 2. „de hofstede daer Ian f. Aernouds vander Eecke nu woent” (F 408-11); 3. „de hofstede daer Ian f. Lauwers de Deckere nu woent” (F 116-22) (f° 444vo-445vo).

Drie boeren in het 48e bg : 1. Kornelis f. Jakob Hozemaer (Vogelzang); 2. Pieter van der Speye (F 178-82); 3. Willem de Smit (F 214) (Gerard Dhondt) (f° 460ro-462ro). Het 49e bg was dichter bewoond : 1. Jakob Woutermans de jongere (F 257) (Godfried Van de Sompele); 2. „de hofstede daer Lamsin Vanderscuere nu up woent metten bogaerde” (F. 254) (Rafael Bonte); 3. Jan f. Pieter f. Thomas (F 240); 4. weduwe Jakob Woutermans de oudere (F 269); 5. Jan Scouteete (F 291); 6. Jan f. Matheus Beils (F 302). De 'Aermer muelne' stond naast dit hoeveke (f° 462vo-467vo).

Het 42e bg omvatte twee hoeven : 1. f. Jakob Weyts (F 6)(Jozef Dendooven); 2. 'de stede daer Pietre Bast nu up woent', eigenaar Jan de Baenst (F 27-28) (Kamiel van Zandweghe)

(f° 479ro). In het 23e bg vinden we meer bewoning : 1. Jan f. Willem Smeits (F 97) (Respagne); 2. Jan f. Boudin Vokels (F 111); 3. 'de hofstede daer Adriaen de Wielmaker up woent, metten Noortbogaerde' (F 78-81); 4. Jan f. Jan f. Willem Wielmakers (F 75); 5. het Hof ten Poele, bewoner Loy f. Jacop (f° 472ro-479ro).

In het 50e bg drie boeren : 1. Adriaan van Maastricht (F 323); 2. „de hofstede daer Boudin de Poortere nu woent, metter groenswaerde” (= groententuin) (F 326-29); 3. Wulfaert f. Klaas van Dudzele (F 345) (f° 468ro-472ro). In het 42e bg een hoeve : Kristiaan van Dudzele, „es zyn hofstede daer hy woent” (F 365) (f° 444vo). In het 51e bg vinden we „de hofstede daer Ian f. Willem Valuwaers nu woent” (Hof ter Zale B) en „eenen ouden booghaert” (E 578-79). De walgrachten van het Hof ter Zale A worden niet vermeld (f° 410vo-414ro).

Het zuidelijke deel van het 34e bg was tamelijk dicht bewoond : 1. de weduwe Willem f. Jan Valuwaert (E 584) (Verbrande Hofstede); 2. „de hoofstede daer Jan f. Clais uten Houke woent” (E 595); 3. „de hoofstede daer Daneel Callen woent” (E 617) (Keysers Hofstede); 4. weduwe Jan Pieters f. Jan (E 655) (René Deruwe); 5. Jakob f. Wouter Lambrecht (E 673) (Roger Schramme); 6. Kornelis Stasins (E 687); 7. „de hoofstede daer Pietre Stasins Cleenhoset woent” (E 703); 8. Jakob f. Willem f. Hubrecht (E 701); 9. Jan Deyvaert, bij Weytemans Heule (E 715) (f° 390ro-398ro).

Nu gaan we naar de oostzijde van het Oud Zwin over. Het 29e bg : „de stede daer Ian f. Lamsins Boudin plach te woene” (D 26) (f° 367vo-370ro). In het 28e bg twee hoeven : 1. „de ste daer Ian f. Gillis Valuwaert woent” met 'de groeswerde' (D 58-61); 2. de „hoofstede thoebehoorende Ian de Baenst, daer Ian de Beste woent” (Blauwe Poort) (f° 364vo-367ro). Ook het 27e bg bezat twee hoeven : 1. Jakob

Amman (D 119 west); 2. Jan f. Pieter f. Klaas f. Jan f. Wouters (D 119 oost) f° 361ro-364ro). Het 26e bg : 1. Loy f. Willem Valewaert (D 222-27); 2. Jakob Witraert (D 221); 3. Gillis f. Jan Gillis (D 215); 4. het Hof te Reigaarsvliet, geen bewoner vernoemd. De landmeter verklaart dat het 26e Reig „beghint betwesten der ouder sluis van Reyghersvliete ande zuid-side vanden houden Zweene, ende ande west-side vanden waterganghe vanden Oostdycke, inden houc van beeden, upt tlant dat men heet de mulenewerf”. De genoemde oude sluis is de zuidsluis van Reigaarsvliet (f° 355vo-361ro).

Vervolgens bekijken we de omgeving van het Hof ter Kalvekete. De ommeloper vermeldt geen bewoning in het 35e (f° 398ro-399vo) en 36e bg (f° 408ro). Bij het genoemde leenhof in het 18e bg wordt geen gebruiker genoemd (f° 403-405ro). Het 16e bg begint „ande noordside vanden ouden Zwene, tusschen den Zwene ende den weghe, beoosten myns heeren vander Capelle muelen wal”. De bewuste molenwal lag bij het knooppunt Kalveketedijk-Essendreef. Het perceel E 194 tussen de genoemde dreef en de arm van het Oud Zwin, die naar de noordsluis van Reigaarsvliet liep, behoorde bij het 16e bg. Deze sekte bevatte „de stede daer Michiel de Mulnaere up woendt”, (E 811) en een verdwenen woonplaats : „daer den wal in staet” (E 807-10) (f° 401ro-402vo).

Het 17e Reig begint „inden houc vander adere ende vanden Calkedyke, by myns heeren vander Capelle muelenwalle”. De reeds vermelde molenwal lag inderdaad bij de zuidoosthoek van het 17e bg (f° 403ro). In het 19e bg twee hoeven : 1. Jan f. Matheus van Winninghem (E 150); 2. Boudin Valuwaert, bij Vierscheidwegen (E 178) (f° 430vo-431vo). In het 20e bg een hoeve : „de hofstede daer Iacop f. Ians svulders nu woent” (E 147) (f° 432ro).

In het 21e bg ontmoeten we vooreerst 'den

muelenwal' bij de Noordwatergang, en vervolgens een achttal hofsteden en hoevekes links en rechts van de Molenweg B, die naar de Kalveketedijk loopt : 1. Jan f. Pieter Lamans (E 68); 2. Matheus f. Jan van Scaerpinghe (E 73); 3. Jan f. Wouter Weyts (E 72); 4. „de hofstede daer Ian f. Willems Colins woent metten bogaerde” (E 78); 5. Kwintin van Suers (F 77) (Achiel Van Landschoot); 6. een 'hofstede metten bogaerden”, geen gebruiker genoemd (E 105-106); 7. Jakob f. Kristiaan Sleymans, met een boomgaard en 'de groenswaerde' (E 100) (Desmidt); 8. Jan f. Lamsin (E 108 noordwest).

Verder nog een zestal bewoners in de noord-oosthoek van het 21e bg : 1. weduwe Bartholomeus Pieters (E 110); 2. Kristiaan Bouts met 'zinen bogaert' (E 108 noordoost); 3. weduwe Matheus Beils (E 112); 4. Lamsin Bouts (E 117); 5. „de hofstede vande borode tste Donaes in Brugghe, daer Iacop Beils nu woent” (E 120) (Ademar Willems); 6. Willem Kortekene (E 124) (f° 434ro-441vo). In het 22e bg vinden we van zuid naar noord : 1. Jakob f. Pieter Muelnaerts (E 34) (Jerome Dendooven); 2. Jan Stovaerts (E 32); 3. weduwe Gillis f. Klaas f. Gillis (E 24); 4. Pottenburg, eigenaar Boudin Vanderbate; 5. Boudin Cattaert (E 16) (f° 442ro-443vo). Het 41e bg bevatte slechts 'de Prysterage' van Westkapelle (f° 427ro).

Verder zijn er vier beginnen die elk een deel van de dorpskom beschrijven. De landmeter registreert de stukken grond, waarop de huizen van het dorp staan, in hun geheel. Hij specificeert niet de afzonderlijke woningen met hun erf. Door deze methode vernemen we spijtig genoeg zeer weinig gegevens over de samenstelling en de omvang van de bewoonde kom. Het 40e bg bevatte de Poelput, de waterput van het dorp. Deze lag bij de zuidwesthoek van 'de plaetse', of Dorpstraat.

Vanaf de Poelput noordwaarts, „langhes de

plaetse toten Westweghe" (= Moriaanstraat), stond een onbekend aantal huizen. De woning op de noordoosthoek van de Moriaanstraat wordt 'een hofstede' geheten. Langs de noordzijde ervan lagen een paar kleine percelen. Op de zuidoosthoek van de Molenweg B stond de 'hofstede' van Jan f. Klaas Clercx. Op de noordoosthoek van de Molenweg B woonde weduwe Jakob Clercx. Ca. 150 m noordelijker langs de genoemde weg vinden we de hoeve van Jan Hemel, 'metten bogaerde' (E 259), en even ten westen ervan „de hofstede daer Iacop Reyvaerts Loufs nu woent" (E 281) (f° 428ro-430ro).

In het 37e bg stonden drie hoeven even buiten de dorpskom : 1. „de hoofstede metten boghaerde daer Makelare nu woent" (F 247); 2. Jakob f. Jan Scouteten (F 238); 3. Michiel f. Jakob Coelins (F 412 noord). Ca. 60 m ten oosten van de Dorpstraat lag het perceel E 413-15, „daert thuufhuus up staet", met het zuid-einde aan de Hoekestraat. Tussen het Duifhuis en de Dorpstraat was de grond in stukjes verdeeld. We komen echter niet te weten hoeveel van die perceeltjes bewoond waren. Slechts bij drie ervan vernoemt de landmeter uitdrukkelijk de bewoner : 1. „de stede daer Willem f. Willem Noosen up woent"; 2. Jan f. Jan Clercx, „de stede daer hy woent"; 3. Matheus f. Jakob Woutermans „de hofstede daer hy woent". „Inden houc ande plaetse" lagen 10 R van Klemens de Wynkenaere (f° 405vo-407vo).

Het 38e Reig „beghint int dorpt van Waescapelle ende ande noordside vanden kerchove, ende loopt oostwaert ende zuidwaert tusscenden heereweghe ende den kerchove". De ommeloper vermeldt geen bebouwing op het lange, smalle perceel van 82 R tussen de noordzijde van het kerkhof en de Hoekestraat. Ca. 100 m ten oosten van de kerk stond „de stede daer Iacop f. Ians Clercx woent" (F 441) (f° 408ro-

409ro).

Het 39e Reig begint „ande oostside vanden kerchove ende ande zuuidside vanden voorseiden kerchove, ende van danen zuudtwaert". Aan de zuidzijde van het kerkhof lagen 700 R, die aan Jan de Baenst toebehoorden (E 455-69). Dit perceel was, zoals de ommeloper van 1576 zal aantonen, aan verscheidene personen vercijnst. De landmeter laat niet doorschemeren of er in 1447 op dit perceel huizen staan. Een topografisch dokument uit 1451 zinspeelt wel op bebouwing : „metten huzen ende bomen diere upstaen, streckende vander kerke ader westwaert toten heereweghe"¹⁹². Ongeveer 300 m zuidelijker stonden twee hoeven langs de Brugse Heerweg A : 1. Simoen Weyteman (E 500); 2. Hendrik f. Wouter f. Hendrik (E 503) (f° 409ro-410ro).

De ommeloper van Reigaarsvliet bestrijkt buiten de Kalveketedijk nog de Vardenaars-, Keuvel- en Monnikenpolder. In de Vardenaarspolder vinden we, binnen de grenzen van Westkapelle, drie boeren : in het 7e bg : 1. Lucas f. Jacob f. Wouter (E. Van Zandweghe); 2. „Jan f. Michiels Voronts et vitri, ende es zyn hofstede daer hy woent" (A 112-14) (f° 509ro-511vo); in het 6e bg : Jakob Hemel (A 116-21) (Dujardin) (f° 507vo). Het 5e (f° 505ro-506ro) en 4e bg, vermelden geen bewoning binnen de Kragendijk.

Het 4e bg wijst, binnen de Keuveldijk, alleen naar een verdwenen bewoning aan : 'een wallekin' op A 260. Aan de westzijde daarvan liep, van het 3e bg in Knokke uit, 'den muelnewech' naar de Kalveketedijk. Dit perceeltje behoorde bij de Grote Keuvel, die toen door 'die vanden Dunen' uitgebaat werd¹⁹³. Het 4e bg bevat een hoeve in de Monnikenpolder : „Pietre Beils hofstede, die Andries f. Michiels was, daer Pauwels f. Boudin f. Pietre Bouds nu woent" (A 291) (f° 496vo-505ro).

Het 2e bg „beghint bet west van danen (= 1e bg), ande westside vander adere, ende ant houde Zwin”. Hier gaat het om de noordelijke arm van het Oud Zwin, en om de ader tussen de genoemde twee sekties. Er waren vier hoeven : 1. Pieter f. Willem Cattaert (A 389); 2. Jan Valuwaert, met een boomgaard (A 375-83) (Henne Meeussens Hofstede); 3. Klaas f. Wouters Wielmaker (A 403 bis); 4. Pieter Muelnare (A 403) (Kruisstede) (f° 488vo-494ro).

Het 1e bg begint „noort oost vander kerke van Waescapelle, ande noortside vander ouder sluus van Reyghersvliete, ter hofstede daer Iacop f. Matheus Beils nu woent, up myns heeren vander Capelle land” (f° 488vo). Deze sektie bestond uit één perceel, nl. 11 G 190 R, met het Palinghuis, dat aan de Heer van Kalvekete toebehoorde. Deze hoeve bevond zich aan de noordzijde van de noordsluis van Reigaarsvliet.

Tenslotte het 15e bg begon „tusschen den twee andren sluusen van Reghersvliete, ende ande westside vanden dyke (Brugse Dijk), up myns heeren vander Capelle landt, van oosten in”. Het omvatte drie stukken : 1. het oosteinde van de Brugse Bilk, nl. 2 G 100 R (A 447 + E 201); 2. het westelijk deel van deze weide, nl. 9 G 289 R (E 195-200; 202); daarvan waren 8 G 290 R eigendom van Andries f. Bernaart Vanderscuere, 75 R van de kerk van Westkapelle, en 24 R van Kalvekete; dit perceeltje vormde 'Calle Damords hoofstede'; 3. 6 G 200 R van „de wateringhe ande zuuidside ende ande noortside daeran (= Brugse Bilk), ende es thoude Zwin streckende westwaerts toot Quintkins sluus”; dit lang uitgerokken perceel bestond uit de dijkjes op beide zijden van het Oud Zwin, vanaf de twee oude sluizen tot de Kwintinsluis (f° 400vo).

Zoals we boven zegden, ontbreken de oudste landboeken van de andere polders, waarover de parochie Westkapelle zich oostwaarts uit-

stekte. Het kan echter niet anders of in het bedoelde gewest woonden ca. 1450, en reeds lang tevoren, een aantal boeren. Na een voorzichtige schatting durven we het bestaan van een tiental grotere en kleinere hoeven aanvaarden. Een van die hofsteden, nl. de Kleine Keuvel, kennen we reeds in 1259¹⁹⁴.

Aan de hand van de bovenstaande inlichtingen en van enkele gegevens uit latere eeuwen zullen we trachten een beeld van het vijftiende-eeuwse Westkapelle te krijgen. De kerk, het kerkhof en de naaste omgeving bevinden zich op en lichte verhevenheid, die in de overstroming van 1944 boven het hoogwater bleef uitsteken. Het kerkhof had een ovale vorm, en was omringd door de Kerkader die oostwaarts naar de Zuidwatergang afvloeide. Het valt wel op dat de oudste pastorie tamelijk ver van de dorpskom gelegen was, nl. 300 m ten westen van de kerk.

Langs de westzijde van het kerkhof liep de Dorpstraat. Deze trok zuidwaarts naar Brugge. Dit deel heette de Brugse Heerweg A. De Dorpstraat liep onder de naam Sakramentstraat noordwaarts naar de Kalveketedijk. Uit de Dorpstraat takten drie zijstraten af : 1. de weg naar Hoeke; 2. de Westweg naar de Priestrage; 3. de Molenweg B naar de molen, die later de Verbrande Molen zal heten.

De Dorpstraat vormde de ruggegraat van de bewoonde kom. Op de westzijde strekte de bebouwing, over een lengte van ca. 200 m, van de Poelput tot de Molenweg B. Op de oostzijde reikte de bewoning ongeveer even ver naar noord en zuid, maar was uiteraard door het kerkhof onderbroken. Langs de Westweg en de Molenweg B waren waarschijnlijk alleen nog maar de hoeken bebouwd. We geloven wel dat er op beide zijden van de Hoekestraat al een paar huizen stonden, omdat verder zal blijken dat de aanlegkade van Westkapelle daar ge-

vestigd was. De aanduidingen van de landmeter zijn zo vaag dat we het totale aantal huizen van de dorpskom niet kunnen schatten.

Ook is zeer spijtig dat hij geen enkele ambachtsman of neringdoende situeert. Een volkrijke parochie als Westkapelle kon niet bestaan zonder een of twee hoefsmeden, een wagenmaker, nog een andere ambachtsman, en een paar herbergiers. Het landboek vermeldt geen enkele molenaar, maar wel vier molenwallen. Naar onze mening stond er in 1447 geen molen meer op het Molenwerf. We geloven wel dat er, op de andere drie plaatsen, toen een molen draaide.

1. De Aermermolen stond 1 km ten westen van het dorp. De Molenweg A liep van Oostkerke uit door het 51e en 43e Reig naar de molen, en door het 49e en 23e Reig naar de Kalveketedijk. De molen werkte voor het westelijk en zuidwestelijk deel van Westkapelle, en voor het noordelijk deel van Oostkerke.

2. De Verbrande Molen bediende de dorpskom, de dichtbevolkte wijk ten noorden van het dorp, en een deel van de parochie Knokke. De Molenweg B liep van de Dorpstraat naar de molen, vandaar naar de Kalveketedijk, en verder door de Keuvelpolder naar Knokke.

3. Bij het oosteinde van de Kalveketedijk, 1400 m ten noordoosten van het dorp, bevond zich de Kalveketemolen. Deze maalde voor het zuidoostelijk deel van Westkapelle, voor de wijk rond de Kalveketete, en voor het oostelijk deel van de parochie.

De landmeter registreert buiten de dorpskom 84 woonplaatsen, die hij alle 'hofstede' heet, en drie verlaten nederzettingen. Bij geen enkele van de 84 hofsteden geeft hij te kennen of het gaat om een grote hoeve, een middelmatig bedrijf, of een hoeveke van een landarbeider. We vernemen zeer weinig over de aard van de percelen. Tien ervan worden boomgaard genoemd. De meeste bevonden zich in de ruimte

tussen het dorp en de Kalveketedijk. Hier ontdekken we een eigenaardigheid in de landbouweconomie van Westkapelle, die zich in de volgende eeuw zal ontwikkelen, nl. de teelt van fruitbomen.

We nemen wel aan dat Westkapelle in 1447 al meer dan tien boomgaarden bezat. In 1316 wordt immers reeds een boomgaard vermeld: (een schenking) „van vier linen canoneke lands in die prochie te Waescapelle, in steden diemen heet Calvekeete, ende van enen boemgaerde ende van allen den bomen diere up staen; waerd oec datsake datter enich boom van desen vorseiden bomen verdroechde, dat Pieter vorseit of zijn oyr dien uut mach doen, ende enen andren poten daer ommetrent van diere zelve affoere, dat die boem hadde ghesijn diere verdroghet ware”¹⁹⁵.

16. De overstroming van 1488-93

Toen de nieuwe sluis van de watering Reigaarsvliet te Hoeke in dienst genomen was (par. 13), werden de twee oude sluzen bij het Palinghuis verlaten. In 1422 werd de Reigaarsvliet bij Vijfhuizen afgedamd. De watering Reigaarsvliet kon alleen nog te Hoeke uitwateren. Nadat de bedding van het Oud Zwin in 1414 geruimd was (par. 14), vernemen we in de eerstvolgende decennia geen klachten over watersnood langs het genoemde kanaaltje. In 1457 verkeerde de bedding van het Oud Zwin weerom niet in een beste staat. Op 24 augustus bevonden afgezanten van het Vrije, van Brugge en van Reigaarsvliet zich „up t oude Zwin teenre plaetse gheheeten s Wandelaers brugghen”, om te onderhandelen „upt delven vanden ouden Zwene, ende up meer ander zaken ende ghebreken der vorseider wateringhe angaende”¹⁹⁶.

Het Oud Zwin behoorde tot Wandelaars Brug aan Brugge. Deze sektor moest dus door

het stadsbestuur onderhouden worden. Anderzijds betoogde Brugge dat het kanaaltje diende als afwateringsweg voor het zuidelijk deel van de watering Reigaarsvliet. Verscheidene grootgelanden die te Koolkerke gronden bezaten, en tevens poorters van Brugge waren, eisten dat hun waterschap het delfwerk op zich nam. Dit werk begon in de zomer van 1458, maar vorderde niet wegens onenigheid tussen de gelanden aangaande de bekostiging van dit graven.

Schepenen van het Vrije reden op 9 oktober 1458 „buten der stede van Brucghe omme te overziene de maniere vanden onderhoudene in redeliken state t water vanden ouden Zwene, t welke Zwin was beghonnen nieuwelinge verdelven omme den oorboor vanden ghelanden inde wateringhe van Reinghersvliete”. Dit probleem werd op 26 december nogmaals besproken door het Vrije en Brugge¹⁹⁷. Op 10 juli 1459 onderzocht het schepenkollege van het Vrije dokumenten „ter cause vanden ghedelve vanden ouden Zwene”¹⁹⁸. In de rekeningen van Brugge en van het Vrije lezen we verder niets meer over deze kwestie.

Westkapelle en Ramskapelle worden vermeld ter gelegenheid van de oorlog tussen de Graaf en Lodewijk XI van Frankrijk. Westkapelle en Knokke moesten elk een paard leveren om de zeeoever van het Hazegras te bewaken. De mannen van Ramskapelle, Dudzele en Oostkerke werden naar de genoemde sektor geroepen. In de daaropvolgende jaren bedreigden Franse kaperschepen herhaaldelijk de kust van het Noordvrije. Vermoedelijk hebben de parochies Westkapelle en Ramskapelle af en toe hun aandeel in de kustwacht geleverd¹⁹⁹.

Verder zien we dat Brugge op 21 april 1474 twee magistraten uitzond om de hoofdwatergangen van de watering Reigaarsvliet te schouwen, nl. „thoude Zwin van Brucghe tote den Hazegharsse, ende alzo voort tote der sluis ten

Calchovene”. Ze onderzochten hoe men best „verdelven ende zuveren zoude van den ryede ende anders, ende ooc de speyen daer toe dienende”²⁰⁰. De afgevaardigden gingen dus na, niet alleen of de afwateringsweg naar de Hoekesluis in orde was, maar ook of de afwatering van het Nieuwland A goed funktioneerde.

Brugge stuurde ieder jaar een paar schepenen uit om de afrekening van de watering Reigaarsvliet te aanhoren, b.v. op 27 april 1470 „ten Houcke ter rekeninghe vander wateringhe van Reygaertsvliete”²⁰¹. In de periode 1475-80 geraakte het sluisgebouw te Hoeke in verval. De gelanden van het waterschap werden samengeroepen. Op 14 augustus 1481 bevonden afgevaardigden van het Vrije zich „up de sluis van Reyghersvliete, daer de meentucht van der wateringhe beclaecht was, omme te scauwene de ghebreken, ende refectien de welke van nooden waren”²⁰².

De gelanden besloten het herstelwerk nog enige tijd te laten wachten. Maar in 1482 werd de Hoekesluis door een vroege najaarsstorm aangevallen. Het Vrije zond op 29 augustus, „sdonderdaechs snachts haestelicke” een bode „met eenen placcate te Dudseele, t Oostkercke ende te Ramscappelle, omme aldaer t volc by clocslaghe te doen vergaderne, omme haestelicke te treckene up de sluis van Reyghersvlyete, die inghegaen was by der vloet van der zee”²⁰³.

Het eerste konflikt tussen Vlaanderen en Aartshertog Maximiliaan, dat in 1484 ontstond, verwekte enig gevaar voor de rust en de vrede in het Noordvrije, omdat de Zeelanders Maximiliaan steunden. Het Vrije mobilizeerde weerbare mannen om de kusten van het Oostvrije te beschermen tegen landingspogingen van Zeeland uit. Het kan moeilijk anders of ook Ramskapelle en Westkapelle hebben hun aandeel in de kustwacht en de bevoorrading moeten le-

veren. Brugge en het Vrije werden echter in juni 1485 tot de overgave gedwongen²⁰⁴.

De nieuwe oorlog, die in 1488 tussen Vlaanderen en Keizer Maximiliaan uitbrak, veroorzaakte grote schade in het Noordvrije, omdat de frontlijn tussen Damme en Sluis lag. De kapitein van Sluis, Filips van Kleef, Heer van Ravestein, stond immers eerst aan de zijde van de Keizer. Het Vrije trommelde alle weerbare mannen op om als wapenknecht of als pionier te dienen. Ondertussen trachtten strijdkrachten van Maximiliaan, onder de leiding van de Graaf van Nassau, van het oosten uit het Brugse Vrije binnen te dringen.

De Bruggelingen staken de dijken van de Zeuge door om, door middel van de inundatie, Damme en het sas aldaar, tegen een verrassingsaanval van Nassau te beschermen. De schepenen van het Vrije bespraken op 7 juli 1488 „t insteken van der Zueghe byden Damme, ende deden te diere cause adverteren de inghelande ende inzetene van Oostkercke ende Dudseelle, dat zy huerlieder sluusen ende ghoten sluten zouden ieghens de zoute, ten fyne dat zy daer by niet bescadicht en worden”. Toch konden de boeren niet beletten dat hun gronden door het zoute water aangetast werden. Het Vrije bekleog zich op 10 juli bij Brugge „ter cause vanden inlatene van der voorseider Zueghe ende van der vloet in t Noordvrye”²⁰⁵.

In augustus 1489 slaagde Nassau erin Damme te bezetten, en de vaarweg van Brugge naar Sluis af te snijden. Een groep Brugse wapenknechten trok, onder de leiding van Joris Picavet, met schuiten over het Oud Zwin en de Hoekevaart naar het Zwin. Om met hun boten te kunnen passeren, staken ze op de oostzijde van de Hoekesluis de Greveningedijk door. Ze haalden voorraden te Sluis, en voeren langs dezelfde weg naar Brugge terug. Picavet en zijn mannen werden te Oostkerke door het garni-

zoen van Damme verrast en verslagen²⁰⁶.

In november 1489 legde Brugge de wapens neer en sloot met Maximiliaan de Vrede van Tours. Dit akkoord legde een oorlogsschatting op de verliezende partij. Terwijl de strijd tussen Maximiliaan en F. van Kleef voortging, trachtten de inwoners van het Vrije de geleden schade alvast wat te beperken. Schepenen van het Vrije begaven zich op 12 november 1490 naar Damme bij de Heer van Nassau om, „ghemerct de desolacie vanden lande vanden Vryen, ende de onverwinlycke scade die de vrylaten ghenomen hebben mids der oorloghe ieghen de stede van Brucghe, quytscheldynghe ende afslach te ghecrighene vanden toecommenden payementen vanden pennynghen vanden paise van Tours, omme provisie te verwervene tieghen t insteken ende inbreken vanden sluusen ende dycken van der zee”²⁰⁷.

Zolang de streek tussen Damme en Sluis een frontzone vormde, konden de boeren van het Noordvrije de dijkbreuken niet dichten. Maar de inwoners van het Oostvrije maakten zich al klaar om de inbraken in hun streek te stoppen. In september 1491 trachtten afgevaardigden van het Vrije te Damme en te Sluis te krijgen „de sauvegarden vanden Oostvryen van te moghen dycken ende vermaken de sluusen int Oostvrye... de sauvegarde van Oostburch ambacht ende vanden dyckers ieghens de zee”²⁰⁸.

Te Sluis bleef F. van Kleef weerstand bieden aan de Keizer. Ook hij gebruikte de taktiek van de inundatie. Hij liet de Graafjansdijk doorsteken 600 m ten oosten van Vijfhuizen. Van de Reigaarsvliet uit stroomde het zoute water de achterliggende poldertjes binnen. De in- en uittrekkende stroming vormde een brede geul, die doorheen de Noordpolder en de Tantspolder tot in het 28ste Grev reikte : „de groote guele van Reygarsvliet by tgat van mynheere van Ravestein”²⁰⁹.

De oorlog tussen Maximiliaan en Sluis werd beëindigd door „den paix vanden Damme”, die in oktober 1492 gesloten is²¹⁰. Daarop konden de inwoners van het Noordvrije aan het herstel van hun dijken beginnen te denken. Voor zover we weten, bestonden er toen drie bressen op de westoever van het Zwin : 1. te Damme in de dijk van de Zeuge; 2. te Hoeke in de Greveningedijk bij de Hoekesluis; 3. te Mude in de dijk van de Noordpolder bij Vijfhuizen. Het dichten van de laatstgenoemde twee breuken is een lastige onderneming geweest, terwijl het dichten van de Zeuge geen moeilijkheden opleverd heeft.

De bres te Hoeke was, zoals we reeds weten, veroorzaakt door Joris Picavet, en werd daarom het gat van Picavet genoemd. In dezelfde periode verscheen ook de naam Jan Baens Gat. Deze dijkbreuk vormde het zwaarste probleem. Op 23 april 1493 reden schepenen van het Vrije naar Sluis, „omme metgaders diversche notable vander wateringhe van Reyghersvliete ter dachvaert, aldaer ghestelt tusschen die van Brughe ende de inghelande van der zelve wateringhe nopende den gate ten Houcke byder sluus, tandren tyden inghesteken by die van Brughe, omme dat weder toe te dyckene; t welke die van Brughe beletten wilden mids dat den Zweene van der Sluus indren zoude, zo zy seyden”²¹¹.

Onder toezicht van het Vrije en van de Baljuw van Brugge pakten de betrokken waterschappen in de zomer van 1493 de dijkbreuken te Hoeke en te Mude aan. Gedurende de maand september bevonden twee schepenen zich in de watering van Greveninghe om, met de sluismeesters, „t volc nacht ende dach te werke te bestierene, ende goede hoede ende bewarenesse te nemene ieghen de invloet van der zee, mids de noot die aldooe was”. Terwijl de dijkwerkers daar probeerden het gat te stoppen, stonden de

Baljuw en andere schepenen „up den dyc by Ian Baens gat”²¹².

Op 1 oktober reden de Baljuw en een schepen rond „inde wateringhe van Grevelinghe, vanden Houcke ende Cleen Reyghersvliete omme... den dykers te bestierne ten oorbore van den wateringhen... up den dyc in de wateringhe van Greveninghe, vanden Houcke ende eldre, omme de werclieden aldaer, die metten clocslaghe vergadert waren, te houdene ende helpen bestierne”²¹³.

De poging om het gat van Picavet te dichten lukte niet. Het Vrije beraadde zich op 9 oktober „by wat middelen men best de werclieden, weseende upt gat ingheproken (sic) byder vloet van der zee int noort vrye by den Houcke...”²¹⁴. Terwijl men bij de Hoekesluis verder zwoegde, trok Melchior Rose, bode van het Vrije, op 30 oktober „tsinte Anne ter Mude met ghelde omme de werclieden te betalene”²¹⁵.

Nadat de dijkwerkers zich verder ingespannen hadden om het gat van Picavet te stoppen, dreigde het weer mis te lopen. Een schepen reed op 1 november „t Oostkerke up Ian Baens gat, mids dat doen in wilde gaen”²¹⁶. Een andere schepen bevond zich op 17 november „upt gat van Pycavet, omme te bestierne t volc te werkene up de dycken ieghen de vloet van der zee, aldaer ooc min heere den Bailliu van Brughe ieghenwoordich was”²¹⁷. Toen is men erin geslaagd om de dijk gesloten te houden.

Nadat het gat van Ravestein gedicht was, bleek het nodig de zeedijk in die omgeving te verstevigen. Schepen Jan Butshoof reed op 10 november „te dyke te Coppin Scapers²¹⁸ omme aldaer te bestedene den dyc te hooghene”. Dezelfde begaf zich op 15 november „ten dyke toot Coppin Scapers omme de werclieden aldaer van slands weghe betalinghe te doene”, en op 8 december „ten dyke van Coppin Scapers... twerc van dien dyke up te neemene”. J. Buts-

hoofd was van 6 tot 12 januari 1494 „ten dycke up de wateringhe van Cleen Reyghersvliete metten ghelde, omme de betalinghe te doene vanden dyckers, dewelke een deel van dien wech gheloopen waren by faute van paymenten, ende omme die weder ten voorseiden werke te doen commene”²¹⁹.

Het gat van Ravestein en het gat van Picavet waren definitief gedicht vóór de winter 1493-1494. Schepenen gingen op 10 februari en 3 maart 1494 nog eens zien „in de watinghe van Reyghersvliete ten Houcke up Ian Baens gat ende elders”²²⁰. Tenslotte vermelden we nog dat M. Rose op 14 juni reisde „met ghelde ten Hazegarse omme betalinghe te doene den dyckers aldaer”²²¹. Hier eindigt dan ons verhaal over de dijkwerkers van 1493-94. Het is echter spijtig dat de rekeningen van het Vrije geen gedetailleerde gegevens verschaffen, over de schade die de boeren vanwege het zoute water geleden hebben²²², noch over de zware inspanningen die de arbeiders bij het dichten van de dijkgaten geleverd hebben.

17. De kerkelijke gemeenschap te Ramscapelle omstreeks 1500

Aangaande de parochie Ramscapelle, die in het landboek van 1447 beschreven wordt, vernemen we eerst in 1455 inlichtingen over de kerkelijke gemeenschap. In de staat van de inkomsten van de kerkbedienaars deelt J. Warichez mede dat Ramscapelle bij de dekenij Brugge in het bisdom Doornik behoorde. De patroonheilige is Sint Vincentius. De pastoor heette toen Nikolaas Lauwaert. Door een vergunning van het bisdom mocht hij uit zijn parochie afwezig blijven. Schrijver meldt nog : „Le patronage et la collation²²³ appartenaient au doyen et au chapitre de Saint-Donatien à Bruges”²²⁴.

In 1527 kregen de pastoors de opdracht om de staat van hun baten en lasten op te stellen. De lijst van „Paesschier de Corte, als prochiepape van Ramscapelle”, verschaft ons interessante bijzonderheden over de bevolking en het parochiale leven. De pastoor loopt niet hoog op met zijn inkomsten. Zijn lijst begint als volgt : „alder eerst hebbic een priestraige”. Bij zijn pastorie behoorden 17 tot 18 G grond, verdeeld over verscheidene percelen, die jaarlijks ca. 30 pd. par. opbrachten.

Betreffende de renten vond de pastoor dat meer dan de helft ervan „verdonckert es”, en dat maar 7 tot 8 pd. par. „vercrigelic of innelic zyn”. Hij trok geen voordelen uit het tiende-recht. Anderzijds verminderden zijn inkomsten, omdat „de nombre van myn prochianen communicanten es gedeclineert, binnen 30 of 40 iaeren, van 260 tot 130 of deumtrent”. Blijkbaar wijt de pastoor deze achteruitgang aan de oorlog tegen Maximiliaan (1488-92).

Pastoor Decorte behandelt uitvoerig de geplogendheid, „die over 30 of 40 iaeren gheuseert ende ghehouden ende noch daghelix use-rende es, zo ende wanneer dat yemende oflivich wert” :

1. „alsser yement in myn prochie, die groot ende vruchtbar es van lande ende cleene van volcke, aflivich wert, es hy vanden alder ryxsten, dan doet de prochiepape eenen schoonen dienst, tlyc inde kercke introducerende met processien, ende zyngeende vigelien met neghen lessen, ende een sollempnele messe met commendatien, ende twee of drie weken daer naer, alst de vrienden past, zo doet de prochiepape een uutfaert met ghelycke vigeliemesse ende commendatien, ende pleeght daervooren thebene 9 of 10 croonen”.

2. „wert er yemende aflivich vanden middelbarsten, te wetene die bedryft 8 G landt wel ghecatheilt²²⁵, zo doet den prochiepape een

huutfaert met vigelien met 9 lessen ende commendatien, ende heeft ghemeenelic voor zynen dienst ende sollaris 5 of 6 croonen”.

3. „die van mynder state ende bedryve zyn, gheven den prochiepape voor zyn labuer ende dienst van te zynghen vigelie met drie lessen ende commendatie 6 of 7 s. gr.”.

4. „anghaende de uutfairten vanden ionghen kinderen, die tot hueren iaren van discretien nog niet commen en zyn, zo pleeght den prochiepape tontfanghen, voor een messe van requiem ende zyn offerwas, de somme van 12 grooten”.

5. „van tgheluut en es gheen differentie, want daer en es int voorseide prochie mair een hende clocke oft hende scelle”.

Het ziekenbezoek werd op een bescheidene wijze gehonoreerd : „angaende de visitacie der zieken, ghedaen by nachte of by daghe, het wert meest betaelt ende gerekent metter uutfairt, als die zieken aflivich werden; ende als die becommen ende ghezont werden, so stelt ghemeenlic den prochiepape zynen airbeyt, de welcke zeere lastich ende dangereux es, principalic in reynich of vuul wedere, in der zieken discretie of goetwillicheyt; item annoopende der vrouwen purificatien, zo heeft de prochiepape gemeenlic, voor de introductie ende zyn was, 5 s. par.”

Als slot lezen we „de lasten vanden prochiepape : alle zondaghe ende feestelicke daghen hoochmesse te zynghene, ende processie te draghene, tevangelye te predeken; alle hoochtyen ende tst. Ians Baptisten dach (= 24 juni), onser vrouwen dagen, alle appostel daghen, tst. Laureyns, tst. Vincents, tst. Marie Maegdaleene, beede de vesperen, matten te doene ende zynghene zonder sallaris”²²⁶.

„De nieuwe beleggherthede van der fondatien ende ervelicke bezetten, tzy ervelike renten, ende van alle den lande toebehoorende der kercke van Ramscappelle” verschaft een paar ge-

gevens over de kerkelijke gemeenschap. Dit landboek werd in 1536 opgesteld „naer thuutwisen van veele diveersche slapers ende andere beleggherthede”, en op het verzoek van kerkmeesters Laureins f. Laureins Blocx en Laureins f. Jan Lambrecht, ontvanger Aarnout f. Jakob Vanderghote, en de parochianen Pieter f. Pieter Lauwers, Jan Kevelare, Vincent Valuwaert en en Frans f. Daneel Weyts.

Bij de schenking van 1 G 74 R in Knokke staat vermeld : „dit voorseyde landt gaf Laureins f. Jans Blocx, over alle iaere swoensdaechs voor meye zyn iaerghetyde te doene, met vigelie van drie lessen, een zinghende messe van requiem; daer vooren de prochie pape hebben zal 10 s. par., den cappellaen vier s. par., ende den costre 5 s. par.; voort es de kercke ghehouden den aermen lieden te deelene 7 provenen²²⁷, elck waerdich zynde twee scellinghe par. tstick” (f° 19v^o). Nog twee giften worden gemotiveerd : 1. 200 R in het 8e Reig „gaf Adriaen Voorhouts over zyn zondaechssche ghebet” (f° 18v^o); 2. 225 R in het 24e Reig „gaf Ian f. Claeys Lambrechts over zyn iaerghetyde” (f° 15v^o); 3. een rente in het 55e Reig „gaf Pieter f. Rycquaerts Tants, over zyn sepulture, fundatie ende iaerghetyde, ghelycke de kercke kateerne daerof verclaerst” (° 45v^o).

De ligger van de Dis werd opgesteld op het verzoek van de 'bezorghers' V. Valuwaert en Jakob Lauwers, ontvanger Dicx f. Jan Batin, en de parochianen Frans Weyts en Pieter Datin, en de ligger van de O.-L.-V.-kapellanie op het verzoek van de 'bezorghers' J. Lauwers en Jakob Valuwaert, en ontvanger Klaas Vanderghote. Hier heeft de schrijver een schenking gespecificeerd : 1 G te Dudzele „ten hulpe van een zinghende messe, diemen iaerlicx doen zal up onse vrouwe avent visitacie, ende voort omme alle woensdaghe lof te zinghene voor onse vrouwe; daerof elck priester ende costere hebben zullen,

telkin als zy te love commen, 4 d. par." (f° 7ro)²²⁸.

Met behulp van de bewuste drie landregisters uit 1536 kunnen we enkele van de boven geciteerde personen en nog andere bewoners van Ramskapelle lokalizeren. We vinden vier boeren terug in het westelijk deel van de parochie : Frans Weyts in het 82e Reig (B 23); Pieter f. Lenaart Baens in het 69e Reig (M. Gheleyns); Pieter f. Jakob Lamsins in het 60e Reig (B 391); Jan Kevelare in het 62e Reig (Pieters); vier boeren in het oostelijk deel : Laureins Block in het 54e Reig (R. Vandenbroucke); Pieter Mejoncker op Klein Pronkenburg; Jakob Lauwers op Groot Pronkenburg; Jan f. Jakob van Eyewerve op de Blauwe Duivekete.

Op het oosteinde van het 67e Reig woonden, van zuid naar noord : de weduwe Laureins van Waerden; de weduwe Jakob Braems; de pastoor; aan de overzijde van de weg, in het 66e : de kapellaan; Hendrik f. Mathys Gillis; Aarnout f. Jakob Vanderghote; op het zuideinde van het 57e Reig, Jakob van Bambeke; aan de noordzijde lag „wylent een booghaert”; daartegenover, in het 56e Reig : Anthonis f. Jakob Vanderghote. Op het zuideinde van het perceel, dat later zal bekend staan als het Schuttershof, liep „de voetstye” oostwaarts. Aan de noordkant van deze wegel woonden, van west naar oost : Bavo Bruunhooghe; de weduwe Lenaart Aernouts; Lucas van Waerden.

Zoals de lezer zelf ziet, kunnen we slechts acht boeren lokalizeren. De bedoelde liggers situeren wel elf huizen rond de kerk, maar ze bespreken niet alle percelen van de bewoonde kom, zodat we de gehele samenstelling van het dorp niet te weten komen. Schrijver vermeldt de pastoor en de kapellaan. Hij geeft spijtig genoeg geen enkele aanduiding aangaande de bezigheid van de andere dorpsbewoners. We zien echter dat Aarnout Vanderghote, die in

1536 ontvanger van de kerk en van de O.-L.-V.-Mis was, woonde op de hoek waar we in 1576 de koster zullen vinden.

In de bedoelde periode begonnen de Ramskapellenaren in hun vrije tijd het boogschieten te beoefenen. De zojuist vermelde A. Vanderghote schonk een perceel. Nadat ze „sekere jaeren gheschooten hebben bij consente” van het Vrije, en „een schoone capelle van Sinte Sebastiaen met diversche rijckelicke ornamenten” ingericht hadden, vroegen ze de toelating om „als Lisseweghe, Dudzeele, Waestcappelle ende andere”, een gilde te mogen stichten. Het oktrooi van 28 maart 1546 liet hun toe, om een officiële vereniging te vormen, op hun schuttershof naar doelen te schieten, en telkens op 6 juli te „moghen schieten om hooghe naer die papegaij”²²⁹.

Uit de periode 1541 tot 1561 zijn een twaalf-tal disrekeningen bewaard. In 1541 was Jan Tant pastoor, Frans Alexander kapellaan, Lambrecht Gys koster, Jan Kevelare en Jan Verlare de 'besorghers'. De Dis bezat drie 'husekins', waarin arme mensen gratis woonden. Af en toe verdeelden de dismeesters eetwaren en turf. Op Kerstdag werd „scapenvleesch ghe-deelt metten broode”. Een post bevat een paar gegevens over de turfwinning. Jakob Kevelare, Klaas Dewyndt, Pieter Declerck en de weduwe Jakob Lauwers betaalden een vergoeding aan de Dis „van eenen darijnckmoer ghebudt inden Aermen landt, ende hebben ghebudt ende ghewendt in tiaer 1559 38R landts, te 18 sch. par. de roede”²³⁰.

18. De kerkgemeenschap te Westkapelle omstreeks 1500

De staat van de kerkbedienaars uit 1455, die we reeds in paragraaf 17 aangehaald hebben, verschaft de eerste inlichtingen over het kerke-

lijk leven te Westkapelle. De patroonheilige heet Sint Nikolaas. Pastoor Adriaan van Hee was „exempté de la résidence par la Cour romaine”; zijn inkomsten bedroegen ongeveer 40 pd. par. per jaar. De kapellanie van O.-L.-Vrouw behoorde aan Pieter Pype; inkomsten 15 pd. par.; de St.-Niklaaskapellanie aan Victor van Zwavenaarde. Deze ontvang 13 pd. par. als hij ter plaatse verbleef, 6 pd. par. als hij afwezig was. De naam van de koster wordt niet vermeld. Deze ontving „nichil ultra servicium”, d.w.z. alleen de gewone inkomsten van zijn bediening²³¹.

Toen de pastoor van Westkapelle in 1527 de staat van zijn inkomsten opstelde, begon hij met een reeks klachten: 1. „en hebbic prochiepape van Westcappelle, gheen tiende, maer de collateur, den Abt van sinte Quintins in Vermandois, heift de thiende, ende daer zyn vier houcken, ende den vierden es gheheeten Westcappelle houc, die plochte toe den prochiepape te behooren, nu ter tyt niet; alle de prochiekercken vanden voornoemden collateur hebben tienden zonder ic alleene, te wetene Lapschuere, Moerckerke, Oostkercke”; 2. de volgende prestaties werden niet gehonoreerd: „alle zondaghe ende mesdaghe ende feestelicke daghen solemnelic de hoochmesse zinghen; alle feestelicken daghen zinghen vespere, mattene ende andere diensten, alle vercooren maendaeghen²³² vigelie, commendacie, messe ende processie; allen hooghe daghen ende zondaghen preken, ende den volcke te instrueren”; 3. „het zekere goedt es zeer cleene”, d.w.z. de pastorie bezit weinig onroerend goed: „daer es drie ghemeten proostlandt, ende de proostscult ende de wateringhe²³³ bedraghen alzo vele alst weert es; daer es noch 6 of 7 linen lands, ooc berent, ende de wateringhe bedraghen alzo vele; daer es rente bedraghende ontrent 15 s. gr.”, maar er was „quade betalinghe, ende meest verloren byden

oorlooghe”.

Dan volgt een lijst genoemd „usancie vanden rechte”, nl. de vaste inkomsten uit gepresterde diensten. Vooreerst de prestaties bij het ziekenbezoek en het begraven: „van visitacie van biechtene, ter discrecie (= goeddunken) vanden ziecke; voor tsacrament te draghene binnen den doorpe”, 4 gr., „buten den doorpe”, 6 gr., „by nachte”, 12 gr., „voort zo moeten myn heeren considereren de groote horrible quade weghe te gane metten sacramente”; „als zy moeten hebben een lycteecken”²³⁴ 12 gr.; „als een kint sterft, voor begraven ende voor de messe ende offerwas”, 12 gr.; „vanden groote lycken, te wetene vanden helighen gheest²³⁵ voor begraven ende dienst messe”, 24 gr.; „vanden dooden die ten helighen sacramente onlanx eerst gheweest zyn, voor tbegraven ende dienst daermen niet vooren en luudt”, 28 gr.; „daermen luudt de meeste clocke, gheheeten de groote schelle, daer een hende clocke luut, voor vigelie ende messe als men begraeft, bringhende het lyc inde kercke, ende weder als men doet de uutvaert, voor vigelie ende messe, voor al” 5 sch. gr.; „als men luudt de middelclocke, daer zalmen zinghen vigelien met 6 lessen ende een zinghende messe om tbegraven ende weder noch vigelie met 6 lessen ende officie naer de messe, voor al” 10 sch. gr.; „als men luudt de groote clocke, zo zalmen draghen processie ende halen tlyc vander kercke, ende zinghen vigelien met 9 lessen ende commendatien, ende over tofficie ende zinghende mette diaken ende subdiaken, ende weder als men den uutvaert doen zal weder hetzelve officie, voor al tsamen” 1 pd. gr.; „van testamente, naer de ordiancie vander kercke, den prochiepape alzo vele als de kercke”; „voor het iaerghebed een iaer lanc te doen biddene”, 12 gr.

Tenslotte de overige rechten: „van kinders kersten te doene²³⁶ niet, van bastaerde 12 gr.;

van kercganchen, die ghetraut zyn, 2 gr., van bastaerden, 4 gr.; van ontrauwe ende gheboden te roupene, niet; van trauwene ende solemni-sacie metter messe, 24 gr.; vanden wederkeer, als de bruidt sanderdaechs weder te kercke comt, 4 gr.; van oorlof te scheidene vander prochie, 12 gr.”.

Het bovenstaande verslag verschaft talrijke, precieze details over de verschillende diensten in de parochie. We vernemen echter niets over de kapellanieën of over de andere kerkbedienaars. Was er te Westkapelle toen een kapellaan? Ook is het niet helemaal duidelijk hoeveel klokken er in de kerktoren hingen. Daarnaast zijn er twee feiten, die op de naweeën van de oorlog tegen Maximiliaan (1488-92) zinspelen: 1. de pastorie was verwoest, en de pastoor bezat nog geen eigen woning; 2. enkele inkomsten uit renten waren verdonkerd geraakt.

De volgende bron is „de nieuwe belegghethede vanden fondation ende bezetten van alle den landen ende erfvelicke renten toebehoorende de kercke van Waestcapelle”. Dit landboek steunde op „den laetsten slapere”, die in 1510 door Joris Vandersleke gemaakt was. De ligger werd in 1553 vernieuwd door Anthonis Schoonmakere, op het verzoek van de kerkmeesters Klaas Uterwulghe, Kornelis Beids en Lenaart Schelleman, en van de kerkontvanger Laureins f. Pieter Luucx²³⁷.

In dit dokument registreert de landmeter tientallen percelen, waaruit de kerk een jaarlijkse rente trok, of die aan de kerk toebehoorden. De interessantste posten zijn diegene waarbij de schrijver vermeldt, welke voorwaarden de schenker van de rente of van de grond aan zijn schenking verbonden had. De schenkers vroegen meestal een jaarlijkse mis of een bepaalde wekelijkse dienst in hun parochiekerk ten behoeve van hun eigen zielerust. Hieronder rangschikken we vooreerst de gedateerde giften.

De oudste twee data zijn de volgende: 1. in 1407 stelde Klaas Wouters een rente op een perceeltje in het 13e Grev (f° 100ro); 2. in 1411 „gaf Margrite, twyf van Pietre Cattaert”, een rente op een perceel in het 40e Reig (f° 28ro). Vervolgens heeft een vroegere pastoor in 1436 een rente 'beset' op het perceel E 227-28 op de westzijde van de Dorpstraat: „gaf dheer Gillis Mesdach presbytre, wylent prochiepape van Waestcappelle, over vier stallichten, elc weerdich wesende 2 s. par., die de kercke iaerlicx ghehouden es te stellen tzyne grave ten daghe van zyne iaerghetyde” (f° 26ro).

Jakob Devos schonk in 1450 een rente van 24 sch. par. in het 15e Grev (f° 45ro). Jan Vandenheecke stelde in 1454 een rente van 1 pd. par. op een deel van de Dorpboomgaard voor „zyn iaerghetyde diemen doet altyts tdynsendaecx inde paesschedaghen” (f° 27vo). In 1475 schonk Kornelis Lambrechts een rente op 18½ G in het 10e en 12e Grev, „omme alle weke een messe ghedaen te hebbene voor ste Loy (1 dec.), ende omme zyn iaerghetyde ende zondach ghebet te doene, ende ten zelven daghe den aermen te deelen 16 s. par. in ghelde” (f° 43vo).

Geraart Minnebier en zijn vrouw hebben in 1478 een rente van 2 pd. 8 sch. par. bezet op 4 G in het 40e Reig (E 272-74) „over haerlieder iaerghetyde diemen altyts doen zal in Lauwe up St. Anthuenis dach (17 jan.), daervooren de kercmeesters iaerlicx ghehouden worden tbaercleet te sprede, de tombe te stellen metten stallichten, ende daer up te stellen dertien wittebrooden, elc waerdich zynde 6 d. par., diemen naer den dienst deelen zal de scholkinderen; daer vooren de zelve kinderen ghehouden worden te offeren, ende elc kindt lezende eenen zeven zalme (= psalm), up dat zy t connen, indien niet, haerlier pater noster ende ave maria, ende dit al upden voorseiden dach van zyn-der iaerghetyde; ende voort zo wordt de kercke

iaerlicx ghehouden de prochiepape, capelaenen ende costere te betaelen over den dienst ende was van vigilie, commendatie ende messe" (f° 26ro).

In 1488 schonk Jakob Valuwaert 7 G in het 10e Grev voor een jaarmis „altyts twoensdaech voor asschenwoonsdach te vastenavende, met een zynghende messe, vigilie ende comendatie, met diaken ende subdiaken ende costere al andoende... te stellen ten grave 2 stallichten; voort zo zalmen luuden ten zelven tyde drie poosen metter grooter clocke, te weten: een poose snavens te vooren, ende twee andere poosen upden dach voor de messe, ende alsmen te grave gaet naer de messe, wel verstaende dat de prochiepape zal leveren een pondt offerwas" (f° 106ro).

In de 16de eeuw ontmoeten we vooreerst in 1502 twee schenkingen van een en dezelfde persoon: 1. „gaf Jan f. Iacop Lambrechts, omme alle donderdaghe de voorpoose gheluudt thebbene metter grooter clocke t sacraments messe", 82 R langs de noordzijde van het kerkhof (f° 68ro); 2. „ter hulpe van een messe de weke", 182 R in het 21e Reig (f° 73vo). De genoemde Lambrecht schonk in 1503 een rente van 13 pd. par. op 13 G in het 34e en 35e Reig, om „een messe de weke te doene wuesdaghe, voor ons vrouwe outaer inde kercke van Waestcappelle, ter hulpe ende lavenesse van zynder ziele ende alle gheloveghe zielen" (f° 33vo).

In 1504 gaf Loy Christiaens een perceel in het 30e Reig te Hoeke voor de „iaerghetyde diemen altyts doen zal, met een zynghende messe, dyaken ende subdyaken ende costere andoende, upden meydach, voor myn heere van Ste Iacop twee stallichten ten grave te stellen, voort noch een lesende messe te doene ten voornomden outaere up ste Iacop ende ste Christoffel dach (25 juli)" (f° 85vo). Nicasius van Cassel schonk in 1509 een perceel in het 28e

Bazelishoek te Hoeke voor een jaarmis met een „over zyn zynghende messe, met diaken ende subdiaken ende costere al andoende, met twee stallichten ten grave, ende te luuden drie poosen metter grooter clocke, te wetene, een poose tsavens te vooren, ende upden dach snuchtens een poose, ende een alsmen ten grave gaen zal omtrent ter noene" (f° 97ro).

Jakob Callaert stelde een rente van 12 pd par. op enkele percelen grond in het 4e Reig. Dit 'bezet' werd op 9 juni 1522 aanvaard door 'erfvachtich prochiepape' Pieter Coene en de kerkmeesters Willem Uterwulghe, Kornelis Adaems en Hubrecht f. Pieter van Cassel, en is als „een wettelicke ghifte ghepasseert voor canonicken van St. Donaes in Brugghe; welcke ghifte es rustende inde tresorie vander voornomder kercke".

De schenker stelde de volgende voorwaarden: 1. „dat de voornoemde kercke iaerlicx vande voornoemde rente moet gheven te reparacie van onser vrouwen houtaer 24 sch. par."; 2. „doen lesen ten grave vanden voornoemden Iacop een miserere mei deus ende de profundus, metter colecte naer costume"; om „tsondaechs tghebet te doene" ontvangt de pastoor 5 sch. par.; 3. „doen doene alle iaere, tsondaechs naer derthien dach (6 jan.), een jaerghetyde met vigilie van drie lessen, een singhende messe van requiem met dyaken ende subdyaken metten vullen choir, capelaen ende costere al andoende"; voor deze dienst krijgt 'de prochiepape' 12 sch., „de drie capelaenen ende coster, elc 4 sch. par."; 4. „voort zo worden de kercmeesters ten coste vander kercke ghehouden te stellen ten grave vande voornoemde Iacop twee stallichten, elc van een vierendeel, ende den dienst lanc gheduerende te laten barnen, ende te doen luden over doot vier poosen, naer costume van andere nieuwe iaerghetyden, met de meeste clocke" (f° 55vo).

Achteraan de ligger van de kerk uit 1553 staan nog vier niet gedateerde jaargetijden. Willem Wielmaker schonk 3 G in het 48e Reig voor een jaarmis „upden meyavendt met vigelie ende commendatie ende een zynghende messe van requiem met diaken ende subdiaken, midts te stellen twee keersen ten grave, ende te doen luuden vier poosen met de meeste clocke”. Tegelijk gaf landmeter Klaas Tandt 2 G in het 48e Reig om een gelijkaardige jaarmis te laten celebreren „tvryndaechs up half vastene” (f° 109ro). Kornelis Adaems schonk 442 R in het 53e Reig te Ramskapelle voor een jaargetijde „upden zoete name Jhesus dach” (f° 112vo).

Tenslotte vermelden we Jakob Neyts en zijn vrouw, die 4 G in Greveninge schonken voor „tsdysendaechs naer ons vrouwe dach in Pietmaandt (= 15 aug.) haerlieder iaerghetyde... met vigelie van drie lessen ende een zynghende messe van requiem met diaken ende subdiaken ende den coster al andoende... te stellen ten grave twee stallichten ende te doen luuden tsaderdaechs avendts daer naer een poose, item tsondaechs daernaer voor de hoochmesse een poose, ter offerande een poose, ende een poose naerde messe als men ten grave gaet, al metter meester clocke... te deelen der aermen lieden upden zelve zondach alle iaere 12 provens, elcke prove weerdich zynde 3 s. par (f° 108ro)²³⁸

We hebben de beschikkingen aangaande de jaarmissen zo uitvoerig mogelijk geciteerd, omdat men uit deze teksten allerlei gegevens over de kerk en de kerkelijke gewoonten vóór de godsdienststroebelen kunnen putten. We stippen hier slechts de belangrijkste zaken aan. Een van de twee zijaltaren was aan O.-L.-Vrouw toegewijd. Er wordt in 1478 wel een jaargetijde gesteld op de feestdag van St. Antonius Abt, maar dit feit bewijst niet dat men deze heilige te Westkapelle in dezelfde mate vereerde, als in andere parochies van het Vrije²³⁹. Overigens hingen er

in de kerktorens tenminste twee klokken, nl. een grotere en een kleinere.

Voor de meeste jaarmissen vroegen de schenkers de hulp van twee kapellanen; in 1552 worden zelfs drie kapellanen gevraagd. Daarmee is het nog niet bewezen dat er, in de bewuste periode, te Westkapelle meer dan één onderpastoor woonde. De pastoor kon immers, zoals die van Heist, een of meer helpers uit naburige parochies halen²⁴⁰. Zeer interessant is de tekst uit 1478. Daaruit blijkt dat de parochie Westkapelle een georganizeerde school bezat. Misschien vervulde ook hier de koster de taak van schoolmeester.

19. Westkapelle omstreeks 1525

In de paragrafen 17 en 18 hebben we allerlei gegevens over het kerkelijk leven te Ramskapelle en Westkapelle gebracht. We kunnen echter weinig vertellen over de andere aspecten van de dorpsgemeenschap vóór 1600, omdat de parochierekeningen uit de bedoelde periode ontbreken. We beschikken wel over liggers van kerkelijke instanties, en ommelopers van de waterschappen. Uit deze topografische bronnen halen we heelwat details over de bewoning. Maar die inlichtingen zijn eerder fragmentair, zodat het niet mogelijk is om een samenhangend beeld van de twee parochies te tekenen.

Vooreerst putten we uit het register van „alle tcanoninclandt liggende binder prochie van Westcappelle” uit 1516²⁴¹. De landmeter registreert 52 percelen, samen 234 G 129 R groot. Daarvan waren er 19 niet bewoond. Maar schrijver specificeert niet de aard van deze percelen. Op de overige 33 stond een woning. De bewoners ervan waren 'canonicaet' of 'canonicateghe'²⁴², behalve één 'proostlaet'. Bij 21 van de 33 bewoners van het Kanonnikse staat de bepaling 'bedryft een hofstede'. De boven ver-

melde 19 onbebouwde percelen en de 21 hoeven worden niet gelokaliseerd door de landmeter.

De 21 grotere en kleinere boeren waren : Jakob f. Pauwels Woutermans, Jan f. Lamsins vander Neese, Adriaan f. Kornelis Lambrechts, Kornelis van Ee, Adam f. Pauwels Lambrechts, Adriaan f. Ledenaerts Uutervlietinghe, Jakob f. Willems Neyts, Adriaan f. Pieters van Cassele, Klaas f. Jans Muelnaers, Elooi f. Pieters Gillis, Jan f. Jacops van Oost, Pieter f. Jans Bast, Hendrik f. Jans Merselis, Jan f. Jacops Valuwaerts, Jan f. Dixus Baens, Adriaan Gheeraerts, Pieter f. Jans Wielmakers, weduwe Klaas Ghys, Frans f. Klaas Ghys, Jakob f. Jans Zoetebiers en Gelein f. Kornelis Jans.

De overige 12 onderdanen van het Kanonnikse woonden in 'een huus'. Zes van die woningen worden niet gesitueerd, maar het kan moeilijk anders of ze stonden in of rond de dorpskom : Lucas f. Willems Cants, 50 R; Elooi f. Pieters Deynouts, 50 R; Adriaan f. Ghys 'de Hollandere', 1 G 25 R; weduwe Jan Loozman, 34 R; Adriaan f. Passcharis van Helmsmortele, 25 R; weduwe Jakob f. Michiels Adriaens, „een hende van eenen woenuuse”. De andere 6 huizen sonden zeker 'int doorp' : Adriaan f. Jacops Callaerts, 8 R; Jorine, weduwe Kornelis f. Adriaan Stevins, 258 R; Jan Cornelis 'proostlaet', 34 R; Lenaart Pieters, 60 R van de Dis; Pieter Lambrechts 'de wagemakere', 10 R; „Clais vanden kerchove, de smet, bedryft een huus ende herberghe int doorp met 82 R, toebehoorende de kerke van Westcappelle” (in par. 15 situeren we dit perceel langs de noordzijde van het kerkhof). Hoewel de landmeter geen nadere aanduidingen geeft, zullen we toch enkele van de 33 boven vermelde bewoners van Westcappelle, met behulp van andere topografische dokumenten, hieronder kunnen lokalizeren.

De legger van de renten van St.-Donaas uit

1531 verschaft interessante details over de dorpskom en de omgeving. We overlopen voor eerst, van zuid naar noord, het Westdorp, d.w.z. de westzijde van de Dorpstraat. Bij de zuidwesthoek van de dorpskom lag een perceel van de kerk, nl. een weide van 400 R met de Poelput. De dorpsbewoners gebruikten deze weide als 'bleecstede', d.i. blekerij. Lans de noordzijde daarvan strekte zich, van de Dorpstraat tot de Rieveldader, het Rieveld uit. Dit was een lang perceel van 420 R, dat onder het Kanonnikse lag, „daer 2 hussekens ten oosthede up staen”. De bewoners van die twee huisjes langs de Dorpstraat worden niet vernoemd (f° 192vo).

Het blok grond in de hoek tussen het Rieveld, de Dorpstraat en de Westweg behoorde aan de Heer van Oostkerke, en vormde 563 R „cheynslandt by diveersche personen betemmert”. Het zuidelijk deel van die 563 R, nl. 166 R (E 329-30), lag onder het Kanonnikse, en bestond in 1531 uit twee perceeltjes : 1. 90 R langs het Rieveld, die toen sedert enige tijd niet meer bewoond waren : „hier up plochten in wylen hofsteden te stane, ende noch zyn der vele steenders up”; 2. 76 R aan de noordzijde : „hofstede toebehoorende Clais Lotins... hier up staet twoenhuus, daer hy ter date van desen in woendt, tieghens over de westduere vander kercke” (f° 192vo).

Verder vernemen we niets over de bewoning van de rest van de reeds vermelde 563 R, nl. de 397 R die de zuidhoek van de Dorpstraat en de Westweg vormden. Ook weten we niets over de bewoners van de Dorpsstraat tussen de Westweg en de Molenweg B. De landmeter geeft wel inlichtingen over de begroeiing en de bewoning van de wijk tussen het Westdorp en de Verbrande Molen, nl. „oost byder hofstede, toebehoorende der kercke ende den disch van Wescappelle ghemeene, daer nu woendt Adriaan f. Jacops Bast” (langs de Molenweg B). Op de

oostzijde van die hoeve stond 'eene bogaert' (E 253), daarnaast lag „een driehouck ghenaedt d helle”, die later een boomgaard blijkt te zijn, en tenslotte langs de Sakramentsweg „eene keersen boghaert ghenaedt tparadys”.

Aan de overkant van de Sakramentsweg, in het 37e Reig, lag „eene driehouck ende bogaert ghenaedt Hemelrycke”. Daarnaast stond het hoeveke van Klaas Muelnare : „daer zyn hofstede up staet ghenaedt Nobis, daer nu up woendt Willem Gheenens”. Tenslotte vermelden we de hoeve bewoond door Adriaan van Casel, 200 m ten oosten van het Hemelrijk, bij de Kalveketehule (f° 194ro-195vo).

Laten we nu de oostzijde van de Dorpstraat bekijken. De ligger van 1531 deelt niets mede aangaande de bebouwing in het blok ten noorden van de Hoekestraat, en over de 82 R langs het kerkhof. We vernemen des te meer gegevens over het blok ten zuiden van het kerkhof. Daar lag een perceel van 708 R (volgens de omme- loper van 1576 698 R) (E 454-69). Het was eigendom van de Heer van Oostkerke, en aan enkele personen verciijnt. Het paalde met het westeinde aan de Dorpstraat, en met de noord- zijde aan 'de kerckmuur van Westcapelle', en „strect ten noordtoothoucke omme, ten oost- hende vanden kerckmuere, ende ooc neffens der adere, ghelic deselve adere, loopende int kerckhof, dat bewyst, ende hier up zyn di- veersche woensten betemmert”. Deze omschrij- ving bedoelt dat het bedoelde perceel, achter het kerkhof om, met zijn noordoosthoek vooruit- stak tot aan de Kerkader, die daar een bocht maakte. Deze bocht is later rechtgetrokken.

Van de Dorpstraat uit liep, langs de kerk- hofmuur, een 'straetkin' 75 m oostwaarts, en vervolgens 100 m zuidoostwaarts tussen de hui- zen naar een brugge over de Kerkader. Dit straatje ging daar over in de Oostkerkse We- gel. De 708 R waren in zeven perceeltjes ver-

deeld :

1. op de noordwesthoek 112 R; „hier up staet dhofstede ende woenste daer nu in woendt Pieter f. Ians Wielmakers”.

2. aan de zuidzijde ervan, langs de Dorp- straat, 60 R van de Dis; „hier up staet een woenste daer nu in woendt Ian de Muelenare”.

3. een perceel van 191 R van de Dis, dat vanaf het laatst genoemde huis strekte tot de Kerkader; „hier staen up tzuudtoothende de Ziekehusekins, ende up den noordoosthouck tghasthuus van Westcapelle”.

4. op 63 R langs het 'straetkin', naast P. Wielmaker, vinden we 'Ian Relais priestre' : „hier up staet een woenste daer hy in woendt”.

5. naast de kapellaan 19 R van Elooi f. Pie- ters Aernouts : „hier up staet een woenste daer hy in woendt”.

6. op de hoek, waar het straatje zuidoost- waarts omhoog, had „Lenaert f. Pieters Huughs, costere te Westcapelle,” 62 R in cijns : „hier up staet ten noordthende andt kerckhof een woen- ste, daer hy ter date van desen in woendt, ende up tzuudthende twee cleen huusekins”.

7. de overblijvende 201 R lagen tussen het straatje en de reeds vermelde bocht van de Kerkader : „hier up staet een woenste met eene ionghen bogaert, daer nu in woendt Ian de stroodeckere”.

We vernemenn iets over de percelen aan de zuidzijde van de 708 R. Het is mogelijk dat de bebouwing toen nog niet verder zuidwaarts strekte. Terloops ontmoeten we, 100 m ten zuidoosten van de Ziekenhuisjes, nog „eene keersen bogaert daer een woenste up staet” (E 495 bis). De bewoner wordt niet vernoemd (f° 193ro-193vo). Tenslotte kunnen we in het 34e Reig twee boeren situeren : 1. „dhofstede daer nu up woendt Matheus f. Maertens Oleviers” (René Deruwe) (f° 187ro); 2. „up tcanonicsche staet de scuere ende de gheheele hofstede ende

bogaert, daer nu up woendt Vincent f. Boudins Hoesemans" (E 687) (f° 184v°)²⁴³.

Laten we het bovenstaande, fragmentair overzicht van Westkapelle uit 1531 even samenvatten : 1. in het Westdorp situeren we drie woningen, en een perceel waar puin in de grond stak; daar hadden huizen gestaan die waarschijnlijk in de oorlog tegen Maximiliaan verwoest waren; 2. op de oostzijde van de Dorpsstraat vinden we aan de zuidzijde van het kerkhof een wijk met een twaalfstal huizen; 3. buiten de dorpskom situeren we enkele boeren en boomgaarden. Wanneer we tenslotte naar ons overzicht van 1516 terugkeren, dan kunnen we slechts twee van de daar vermelde personen lokaliseren, nl. Klaas de Muelenare en Pieter Wielmaker.

Na de ligger van 1531 beschikken we over een register van het Kanonnikse, dat de bewoning van het 37e en 39e Reig ca. 1540 beschrijft. Op de 708 R ten zuiden van de kerk nemen we dezelfde volgorde als in 1531 : 1. idem; 2. „Donaes de Viscoopere"; 3. en 4. idem; 5. „Loy f. Pieters Denoudts"; 6. en 7. idem. Aan de noordzijde van het kerkhof, op de 82 R, vinden we Jan f. Vincent Devos in de Herberg A.

Het bewuste register is het eerste dokument, dat de bewoning ten noorden van de kerk detailleert. Bij het situeren van de huizen vermelden we het kadastrummer, zoals we in paragraaf 24 zullen doen. Het Duifhuis heette St.-Antonius, en behoorde aan Rogier f. Pieter Willaert. Op de hoek stond „een woenste daer ter date van desen Clement f. Jacops Matheus woendt". In de latere Herberg B woonde Jan f. Gillis Wouters (E 409). Op de 34 R van E 406 vinden we „twee woensten, daer of int noorderste woendt Jan de Muelenare, ende int tzuwerste eenen..."

Op het zuidelijk deel van E 404 „staet een

woenhuus met eenen upgaende ghevele", bewoond door de weduwe Adriaan van Helsmoortele; volgens een ca. 1550 ingevoegde nota verbleef daar 'presbyter heer Jan'. Op het noordelijk deel van E 404 „staet tzuudhende vanden woenhuuse daer ter date van desen in woendt meester Pieter Coene, presbyter ende prochiepape van Westcapelle". Een nota ca. 1550 verklaart : „curatus mortuus est, et nunc inhabitat ancilla"²⁴⁴. Blijkbaar beschikten de pastoors van Westkapelle toen niet over een vaste woonplaats²⁴⁵.

Het zojuist geciteerde register uit ca. 1540 brengt de eerste aanduiding aangaande de schuttersgilde van Westkapelle. Deze gilde is ten laatste in het eerste kwart van de 16de eeuw, of misschien reeds onder het bewind van Maximiliaan ingericht. In 1526 richtte Jan de Baenst, deken van de St.-Sebastiaansgilde te Oostkerke, een verzoek tot Keizer Karel. Hij verzocht om de vernieuwing van het oktrooi van zijn vereniging, dat in de burgeroorlog tegen Maximiliaan verloren was. Hij wees op het feit dat, o.a. „la confrérie St. Sébastien de Westcappelle", het bedoelde privilege bezat²⁴⁶.

20. Het onderhoud van de wegen en de waterlopen

De rekeningen van de watering Reigaarsvliet zijn bewaard vanaf het rekenjaar 1538-39. In deze dokumenten boekte de ontvanger het onderhoud van alle zaken, die aan het waterschap behoorden, nl. waterlopen, sluizen, bruggen en wegen. We ontmoeten bijgevolg talrijke losse gegevens die betrekking hebben op de topografie van de gehele watering. Ook leren we af en toe de naam van een boer, een ambachtsman of een herbergier kennen. Met de bedoelde details zullen we trachten, zoveel als het mogelijk is, Ramskapelle en Westkapelle te

rekonstrueren.

Tot zover bestonden alle bruggen in de genoemde parochies uit hout. Het waterschap bouwde in 1538 „een nieuwe huele, liggende noordt byden dorpe van Ramscappelle”. De timmerlieden gebruikten: „twee sloven, elc lanc 14 voeten, 7 ende 8 dumen dicke, noch thien pylen, elc lancvyf voeten, 7 dumen viercant, compt tsame 78 voeten te 18 d. par. de voet”; „53 voeten plancken”, 2 pd. 4 sch. par.

In de streek ten noorden van Brugge was tot-dantoe geen enkele weg verhard. Het wegdek bestond uit aarde. Geen wonder dat de wagenwielen in het natte jaargetijde diepe geulen uitmaalden. Met de primitieve middelen waarover men beschikte, trachtte het waterschap de wegen enigszins berijdbaar te houden. In 1538 kocht men '10 voeren bushout', waarmee de diepe wagensporen opgevuld werden. Daarover spreidde men de aarde van de wegboorden uit.

Twee mannen werkten „opden heerwech liggende byden Palinchuyse, streckende vandaer naer de Zweenebrugghen”, d.w.z. op de zuidlijk van het Oud Zwin, en om „den heerwech of te voeren, liggende ten oostende vanden dorpe van Waestcappelle, mids dat hy zeere inghevallen was”. Anderen spreidden aarde, efvonden 'de slaghen', en vulden 'de pitten' op de Heerweg bij Cattaerts Brug, op de weg bij de Aermermolen, en „ten westende vanden dorpe van Waestcappelle”.

Ieder jaar werden de voornaamste waterlopen gereit²⁴⁷, nl. de Knokse Watergang, de Noord- en de Zuidwatergang. In de zomer van 1538 ruimden de delvers delen van enkele aders. Ze moesten graven „ten houden houvere, ende de aerde vier voeten ende alf uut den boom (= bodem) te scietene, een voet vanden can-te”. Het was de gewoonte dat de sluismeesters, nadat ze een bepaald werk geschouwd hadden, in een herberg hun dorst gingen laven. De ont-

vanger noteert, o.a. de volgende herbergier: „van ghelaghe te Waescappelle, ten huuse van Willem Vanderweeve”²⁴⁸.

In 1539 werkte men „upden heerwech, die vanden Breen Wech (= Heistse Heerweg) loopt naer Ramscappelle”, en „upden heerwech die loopt vanden doorpe van Ramscappelle naer Coppemyts brugghen”. Er werden geen bruggen hersteld, maar Kornelis van Schoonacker, een timmerman in Brugge, leverde „vier buusen ofte pompen, liggende in diveersche heerweghen”, lengte 16 tot 20 voet. Onder de ambachtslieden, die werk verrichtten voor het waterschap, ontmoeten we „Maertin Tant, smidt van Waestcappelle”.

De voornaamste watergangen dienden, niet alleen voor de afvoer van het overtollige water, maar ook als vaarweg tussen de polderparochies en Brugge²⁴⁹ en tussen de dorpen onderling. In 1540 vinden we een eerste inlichting over de scheepvaart: „van 2 daghen treyt uut de Dudzeelschen waterganc te trecken, alst water duere ghecommen was, midt dat triet zeere onder de brugghen vergaerde, ende de scepen niet wel passer en mochten”²⁵⁰.

K. van Schoonacker timmerde „een voetbrugghen die gheleyt es over thoudes Zwin, also men van Oostkercke naer Waestcappelle gaet”, 29 pd. 12 sch. par. Deze brug werd van Brugge per schip naar Monnikerede gebracht, en door Jan Adaems per wagen aangevoerd: „van der voetbrugghen, die gheleyt es over tzwin tusschen Oostkercke ende Waestcappelle, van Muenickerede te bringhen tot daerse nu tet tyt licht”. Kornelis van Cassel haalde „twee voeren plancken upden sluus (= Hoekesluis), en voerde die „te Waestcappelle daer de pompen of ghemact zijn”. Nadat de buizen door een timmerman gemaakt waren, kwam K. van Cassel om de „twee pompen te voeren van Waestcappelle tot inden Muelenwech daerze gheleyt zyn”.

Smid Maarten Tandt leverde heelwat ijzerwerk voor de Hoekesluis. Verder de post : „van ghelaghe ten huuse van Willem vander Weeve, als den Ramscappelschen waterganck besteet was te delven by kerckghebode²⁵¹ over al 12 l. par., waer of de nemers gaven de 6 l. par.”²⁵². Hendrik van Beernem ontving 1 pd. par. „vanden voorscreven waterganck te meten met roede, met baste²⁵³, ten daeghe vander bestedinghe, inde presencie vanden sluusmeesters ende de nemers vanden wercke”.

Het graven van de Noordwatergang begon „een lettelt west vande brugghe te Ramscappelle andt doorp, streckende vandaer oostwaert duere... boven 16 voeten (4,40 m) wyt blivende up zyn canten, midsgaders de aerde daer uut commende te scieten eenen voet vanden zelven canten, ende also vlack nederwaert gaende tot den houcden boom, ende bovendien een spit uut den zelven houcden boom te doene, onder acht voeten wyt blivende”. Het werk was in 11 sektoren verdeeld, samen 1095 R (4210 m); gemiddelde prijs per roede 6 sch. 3 pd. par.

We krijgen twee berichten over de scheepvaart : 1. Bartholomeus Herman, 1 pd. 16 sch. par. „van 1500 voeten plancken te bringhene metten scepe duer den sluus vander watringhe, ende te voerene tot byden doorpe van Waestcappelle”; 2. „Claeis Nocke, van dat hy gheholpen heeft de voetbrugge te legghen, metten scepe, liggende over tzwin”²⁵⁴.

De rekening 1541-42 vermeldt naast W. Vandeweve nog een herbergier te Westkapelle : „van ghelaghe te Waestcappelle ten huuse van Willem van Erssle”. De timmerman die we reeds in 1540-41 ontmoetten, wordt hier vernoemd : „Clement Deynoot, temmerman, van twee pompen te maecken, eene liggende by Westcappelle inden Muelenwech, ende dandere byde dhofstede daer Vincent Valuwaert wuent” nl. te Ramscappelle.

Het graven van de Noordwatergang werd in 1542 beëindigd : „een hende van eenen waterganck te delven, liggende in Waestcappelle noordt vander kercke, beghinnende ande Verbarden (sic) Muelenwal, streckende vandaer oostwaert duere tot ande Lenebrugge”, 81 R x 5 sch. par; 63 R „beghinnende tenden voorscreven ghedelf, strecende vandaer totten driehouc”. Met deze 550 R bekomen we een totale lengte van 4.760 m²⁵⁵.

Uit de rekening 1543-44 halen we twee gegevens over de dorpskom van Westkapelle : 1. „van 30 daghen aerde of te voeren binnen den dorpe van Waestcappelle upde plaetse, streckende oostwaert, noordwaert ende zuudwaert huute”; 2. „Iooris Michiels, van een adre te delven beghinnende ande kercksteghele van Waestcappelle, streckende vandaer zuudoostwaerts tot inden Zuudwaterganck”²⁵⁶.

In 1544 verrichtte de watering enig herstelwerk op wegen te Ramscappelle en Westkapelle : „eene pit te maken met houtte, noordt van Westcappelle”; vier putten vullen „inden heerwech by Waestcappelle muelen”; „diverssche pitten te vullen ende maken inden heerwech te Ramscappelle”. Te Westkapelle werd de Rieveldader geruimd²⁵⁷.

Ook in de zomer van 1545 werden wegen verbeterd. Ter gelegenheid van deze werken ontmoeten we een herbergier : „van ghelaghe te Ramscappelle ten huuse van Iooris Knipele, als de voorscreven heerweghen in Ramscappelle besteit waren te maken, met kerckghebode”. Men ging op de reeds bekende manier te werk : „de hoghe canten te vellen, de diepe slaghen te effenen”. Ondertussen brachten boeren „11 voeren houdts omme te legghen inden heerweghen te Ramscappelle”.

De volgende wegen kwamen aan de beurt : „den heerwech in Ramscappelle, beghinnende byde Ramscapelsche muelen”; „den heerwech

beghinnende int doorp van Ramscapelle, streckende also noordwaert duere naer Heyst, also verre als dese watinghe gaet"; „den heerwech streckende zuudoostwaert tot groot Pronckenburch"; „den heerwech streckende westwaert naer de hofstede daer Pieter Myte wuent, midts-gaders eenen grooten quaden pit te maken met houtte ende aerde daer up".

K. Van Schoonacker leverde stijlen en planken voor „Weytemans huelbrugghe, Catters huelbrugghe, de huelbrugghe byder hofstede daer Adriaen van Cassele wuent, ande Zwenebrugghe", en „een buuse lanck 18 voeten, 12 ende 10 dumen viercandt, omme te oorboren in een adre byden goede ter Cuevele, toebehoorende tclooster van Vauselis"²⁵⁸.

Het belangrijkste onderhoudswerk te Westkapelle in 1546 was het uitgraven van de Zuidwatergang. Dit werk begon „inden Zuudtramscapelschen waterganc... boven een roede wijt up zyn cantten blivende, ende also nederwaerts totten houden boome, beneden wyt blyvende zeven voeten, ende de aerde daer uut commende te schieten twee voeten verre vanden hooghen houvere... an een huelbrugghe liggende zuudt vander kercke van Waestcappelle inden heerwech also men rydt naer Eyenbrouc", en liep „westwaert tot Coppemydts huelbrugghe". De 12 sektoren waren samen 1413 R, d.i. 5440 m lang; gemiddelde prijs per roede 4 sch. 3 d. par.

Te Westkapelle werden tegelijk nog een paar anders herdolven, nl. de Kerkader, de ader langs de Brugse Heerweg A, en een ader bij de Aermmolen. De smid van Westkapelle is blijkbaar in 1546 overleden: „Maertin Tant wylent smidt van Waestcappelle". Anderzijds leren we een nieuwe herbergier kennen: „van ghelaghe te Waestcappelle ten huuse van Pieter de Clerck". Bij hem werd het graven van de Zuidwatergang openbaar aanbesteed²⁵⁹.

In de rekening 1547-48 leren we een nieuwe smid kennen, nl. „Anthuenis Baessuers, smidt in Waestcappelle", en nog twee herbergiers, nl. Adriaan van Neste en Adriaan Kempe. Boven citeerden we reeds posten die erop wijzen, dat men per schip materialen tot in de dorpskom van Westkapelle aanvoerde. Zo zien we in 1546-47, f° 5ro, Gillis f. Klaas Nocke vermeld „van een scip temmerhoudts te bringhen metten scepe, vanden sluus deser watinghe totten dorpe van Waescappelle".

Totnogtoe heeft de ontvanger van Reigaarsvliet nergens verklaard waar de aanlegplaats zich bevond. Volgens de ommeloper uit 1576 lag er langs de zuidzijde van het 37e Reig een waterloop, die met de Zuidwatergang verbonden was. De bedoelde waterloop liep, langs de noordzijde van de Hoekestraat, westwaerts tot een punt even ten oosten van de Smisse A. Dit eindpunt werd in 1547 met een houten kaai versterkt. G. Nocke werd betaald „van de houde camerdueren, die van desen voorleden iaere 47 uutten sluus ghedaen zyn, te bringhen metten scepe, vanden zelven sluus tot byden dorpe van Waestcappelle, daer die verbesicht zyn inden waterganck ieghens tinvallen vanden houvere"²⁶⁰.

Het waterschap besteedde in 1548 enig onderhoudswerk aan wegen en bruggen te Westkapelle: „de hoghe hillen of te schieten inde neringhen, ende diepe slaghen te vullen; drie huelbruggen te aerden, liggende inde prochyne van Waestcappelle, te weten een, byder hofstede daer Adriaen van Cassele wuendt, over den Hooftwaterganc, dander ghenaeempt de Zwenebrugghe, de derde liggende byden Brucxschen beilc". Het gelag van de sluismeesters werd te Westkapelle gehouden in de herberg van A. Kempe en die van Pieter Deman²⁶¹.

Ook in 1549 werkte men aan de wegen te Westkapelle: „den heerwech die vanden dorpe

van Waestcappelle loopt naer de Priesteragie... den heerwech die vanden dorpe van Waestcappelle loopt naer den Brusschen beile". De watering liet „twee pompen ofte buusen" aanvoeren; „,,dheene lanc veertien voeten" werd gelegd 'inden Paddenaert'. Men heeft „zeker ryshout gheorboort inden Paddenaert, byden goede van Ian Vlamincoorte" (= Vogelzang²⁶²).

In de zomer van 1554 werd de Noordwatergang herdolven. Het graafwerk begon bij de Knokse Watergang, en liep vandaar 9.800 m westwaarts. Het was in 12 sektoren verdeeld; het kostte gemiddeld 5½ sch. par. per roede. Tegelijk liet het waterschap het westeinde van de Westkapelse Watergang ruimen: „een hende van eenen waterganck te delven in Waestcappelle, beghinnende int dorp oost byder smisse, streckende van daer oostwaert"²⁶³.

Bijna ieder jaar vervaardigde Antoon Baseur ijzerwerk voor de watering. Vanaf 1558 verschijnt „Balten de smidt van Waestcappelle" (Smisse B). Vanaf Reig 1566-67, f° 9ro, wordt „Ian Bossin, smidt te Waestcappelle", vermeld. Vanaf 1560-61 wordt ook smid Jan Baseur vernoemd (Smisse C). Reig 1560-61, vermeldt te Westkapelle de herbergiers Lucas Baen (f° 17vo) en Renier Claeys (f° 18ro), en 1561-62 Joos de Brauwere (f° 21ro).

He waterschap liet in 1560 de Dudzeelse Watergang reiten „ter gheriefzaemheyt van die van Dudzeele ende van Ramscappelle; omme datse zoude mueghen met huerlieder goed tschepe vaeren naer Brugghe". In hetzelfde jaar wordt op de kaai van Westkapelle gezinspeeld: Daniel de Gheytere bracht tweemaal „een scip wateringhe plancken van Brugghe te Waescappelle int dorp anden upslach"²⁶⁴ Reig 1562-63 vermeldt Aarnout de Fockere, die „een scip sluus plancken van Brugghe te Westcappelle" bracht (f° 6ro).

De kaai wordt uitdrukkelijk vernoemd in 1564-65: „Adriaen de Wispelaere, van dat hy ghedolven heift een hende van een waterganck ande caeye te Waestcappelle int dorp" (f° 15ro)²⁶⁵. Daarnaast zien we dat het Oud Zwin niet alleen als afwateringskanaal diende. De ontvanger betaalde „Christiaen de Smidt t Eyenbrouck, van dat hy houdt metten scepe ghevoert heift, van Ste Lenaerds poorte totten Peerboome, daer tzelve houdt wederomme verscipt moste wesen"; evenzo „Iacop Oliviers te Waestcappelle, van tzelve temmerhout met de scepe te voeren vanden Peerboome tot Westcappelle int dorp"²⁶⁶. In 1568 vulde men „diverssche quade diepe pitten met houtte ende aerde te Waestcappelle int dorp"²⁶⁷.

21. De sluis van Reigaarsvliet te Nieuw Mude

Omstreeks 1540 voldeed het Oud Zwin niet al te best als afwateringskanaal. Maar het ruimen van de bedding was, zoals we reeds in de paragrafen 13 en 16 zagen, een zaak die niet gemakkelijk verliep. Opnieuw diende het Brugse Vrije tussenbeide te komen. Afgezanten van Brugge en het Vrije gingen op 29 april 1542 „schauwen de oude vaert ligghende buiten sint Lenaerts poorte", om te schatten hoeveel geld het zou kosten om de watergang „van nieuw te doen rumene ende verdelvene". Het Vrije besprak op 5 mei de „visitacie, ghedaen met die van Brugghe, vanden ouden Zwene"²⁶⁸.

Het Vrije verzocht de watering Reigaarsvliet om een schatting van de kosten te maken. Reigaarsvliet zette Hendrik van Beernem aan het werk. Deze verdiende 2 pd. par. „van het houde Zwin te meten, beghinnende te Brugghe ande Coolkercksche poorte, streckende vandaer tot Eyenbrouck, midsgaders een consep ende extimatie"²⁶⁹ daer of te maken in gheschifte, ende alzo over ghegheven myn heeren vanden Vry-

en"²⁷⁰. „De zake vanden ouden Zwene" werd op 22 mei door Brugge en het Vrije samen besproken²⁷¹. Vervolgens horen we gedurende vijftien jaren niets meer over deze kwestie.

De watering Reigaarsvliet loosde nog steeds haar water door de Hoekesluis, die op de westoever van het Zwin stond. Het gebouw was aan de zeevloed blootgesteld. Het houtwerk onderging de vretende inwerking van het zoute water. De dijken op beide zijden van de sluis leden onder de golfslag. In die dijken kwamen af en toe 'zughers' voor, nl. plaatsens waar het zeewater door de aarden wal binnenzijpelde. In de winter werd dit zout water door de massa zoet water, die langs de Hoekevaart zeewaarts stroomde, geneutraliseerd en naar buiten gedreven.

Wanneer in sommige zomers het peil van de Hoekevaart heel laag stond, dan kon het binnenzijpelende zout water wel eens tot in de aanpalende waterlopen doordringen. We ontmoeten een eerste zinspeling op dit feit in 1543: „van eenen dam te scietene inden waterganc (= Noordwatergang) onder Spetelincx huelbrugghe, ieghens tincommen vanden zoutten waetere"²⁷². Daarbij hadden „Catters huele, Spetewinters huelbrugghe ende andere" van de wintervloed te lijden: (betaald) „vande zelve te aeren (= anaarden), midts dat zy zy zeere utghevloyt waren vanden grooten watere"²⁷³.

Klaas Hemel moest in 1544 „een dam in scieten inden waterganc, ieghens tvallen vanden zoutten watre, dat uutten houden Zwene compt naer Dudzele ende Ramscappelle, ende vanden zelve dam inden herft weder uut te doene"²⁷⁴. In 1546 werkte K. Hemel opnieuw om „eenen kisdam te scieten inden Ramscappelschen waterganck ieghens tzoutte watere"²⁷⁵. Een arbeider verdiende in 1547 2 pd. par. „van twee dammen te scieten inden Ramscapelschen waterganc, te weten eenen onder de huelbrug-

ghe andt dorp, ende dander inden Zuudtrams-capelschen waterganc; de zelve dammen te legghen ieghens de zoutte, ende alzo te houden liggheende tot Bamesse (1 okt.), ende dan weder uut te scieten, ende scoone te maken tot den houden boome"²⁷⁶.

Ondertussen zagen de Bruggelingen dat de grote en kostelijke werken, die ze uitgevoerd hadden om hun verbinding met de zee open te houden, nutteloos uitgevallen waren. Het kanaal bij Oostburg en de dam in het Zwarte Gat konden de sedimentatie in de Zoute Vaart niet verhinderen. In deze kronkelende kreek tussen Damme en Sluis bezonk meer en meer slib, zodat de scheepvaart daar zeer moeilijk werd. Brugge besloot een reeds lang gekoesterd plan uit te voeren, nl. van Damme uit een zoetwaterkanaal tussen twee dijken aanleggen, dat met een sas te Mude in het Zwin zou uitmonden.

In 1546 maakte het stadsbestuur aanstalten om de geplande Verse Vaart te verwezenlijken. Op 16 september zond het afgevaardigden langs de Zoute Vaart, „omme te wetene waermen t ghedelf dienende ter beterynghe best legghen zoude"²⁷⁷. Daarna keek men uit waar het eindpunt van het kanaal zou liggen. Burgemeesters van Brugge reden op 14 april 1547 naar Sluis om aan de Regentes te tonen „de plaatsens ende uitcommende, up de mont van t Pas voor t Casteel, vanden concepte ende begrype, omme een veersche vaert te beleedene, van Damme tot up t zelve Pas"²⁷⁸.

Toen het Vrije zag dat Brugge werkelijk zijn kanaalplan zou uitvoeren, zond het op 18 maart 1548 schepenen naar de streek tussen Damme en Mude om te zien of de bewoners nadeel zouden hebben „by tlegghen van der Verssche Vaert, dewelcke die van der stede van Brugghe van advyze zyn te legghene tusschen der stede vanden Damme ende Sluus"²⁷⁹.

Het delfwerk van de Verse Vaart is omstreeks 1 mei 1548 begonnen. Algauw kwamen bij het Vrije klachten over de schade, die „vrylaeten”²⁸⁰ hadden „vanden nieuwen ghedelve buuten Damme... in huerlieder vruchten ende garsynghen”. Schepenen van het Vrije gingen daarom op 21 mei protesteren bij Brugge, en de volgende dag stonden ze tussen Damme en Hoeke om toe te zien bij het „legghen vanden dycke ande noordtzyde” van de Verse Vaart²⁸¹.

In hun ijver vergaten de aannemers van het delfwerk de nodige voorzorgen te nemen. Schepenen van het Vrije bevonden zich op 10 juni te Oostkerke om „t overziene t nieu ghedelf van die van Brugghe, ende zonderlinghe den dyck by Lembeke”²⁸², aldaer dezelve van Brugghe den ouden landdyck duere ghesteken hadden, zonder alvooren eenen andren gheleyt thebbene”. Twee dagen later brachten ze afgevaardigden van Brugge mede, om „ghezaemder handt” de streek te „preserverene van dangiere jegens t watre”²⁸³.

De dijken van de Verse Vaart doorsneden, in het grensgebied Hoeke-Lapscheure-Mude, een bocht van het eigenlijke Zwin of Zoute Vaart. Daarom legden de Bruggelingen, op de oostzijde van de Verse Vaart, een nieuwe Zoute Vaart. Ze brachten deze laatste in verbinding met het overblijvende deel van het Zwin, dat in het Pas en verder in de zee uitmondde. De dam die het zuideinde van de oude Zoute Vaart afsloot, ligt 500 m ten zuiden van de Hoekesluis, de noordelijke dam 1250 m ten zuiden van de kerk van Mude.

De lengte van de overgeblevene oude Zoute Vaart bedraagt ca. 1,5 km. De genoemde vaart behoorde, met de strookjes schorre op beide oevers, aan de stad Brugge (zie par. 14). In 1550 was Pieter Cornelis pachter van de schorrekens op de zuidoostzijde „van der oude zoutte vaert voor zyne polders”²⁸⁴. Het is meteen dui-

delijk dat de bedoelde strook schorre het voorland van de polder van Pieter Cornelis vormde, en dat zijn polder lag op de zuidoostzijde van de oude Zoute Vaart, nl. in de parochie Lapscheure. De oude Zoute Vaart, d.i. het eigenlijke Zwin, betekende, over een afstand van ca. 1 km, de grens tussen de parochies Mude en Lapscheure.

Niet alleen de Hoekesluis van Reigaarsvliet en de sluis van Greveninge, maar ook de sluis van Sheerbazelihoek mondde in de oude Zoute Vaart uit. De laatstgenoemde sluis stond in de Krinkeldijk, 100 m ten zuiden van de kerk van Hoeke. „De guele vander sluuse van Sheerbazelis houck” was 10 R breed²⁸⁵.

In het voorjaar van 1549 waren de Verse Vaart en de nieuwe Zoute Vaart reeds voorbij Hoeke gevorderd. Het Vrije bezocht op 13 mei „tghedelf van der zoute ende verssche, twelcke zy doende zyn tusschen der stede vander Sluus ende Damme... visiterende alle de baken ende stecken by die van Brugghe ghestelt, daer zy in meeninghe zyn de voornoemde twee vaerden duere te bringhene”²⁸⁶. Het graven van de Verse Vaart verplichtte Brugge een nieuwe sluisvliet met een nieuwe sluis te verschaffen aan de afgesneden waterschappen.

Het Vrije belastte Karel van Bonem met de taak om toe te zien dat de betrokken wateringen niet door 'tghedelf' van Brugge benadeligd zouden worden. Schepenen en landmeters zochten „waermen de sluus, die die van Brugghe nieuwe legghen zullen, best zoude mueghen legghen”, na „metten waterpasse overghehaelt te hebbene hoe vele de plecke nedere es, daermen de zelve sluus zoude legghen, dan daer de sluus van Reyghers vliete nu liggende es”²⁸⁷.

Landmeter Hendik van Beernem deed maken „zekere waterpassen ende zeylcompassen”²⁸⁸... in t passen vanden nieuwen waterganc, die die

van Brugghe legghen moeten omme t suveren ende beleeden vanden watinghen gheleghen omtrent de vaert... mits ooc omme by de schildre te mueghen vynden te wynden (= windstreken) in t stellen van der caerte". De bedoelde twee personen hebben die kaart in mei 1549 getekend²⁸⁹.

Ook de watering Reigaarsvliet stelde een paar mannen aan, die in 1549 „overdroughen t pas vanden watere, van daer den sluus van Reigharsvliet nu licht, tot daer den nieuwen sluus ligghen zal, omme te beziene ende visenteren, ten contentemente vanden inghelande, of tzelve pas accordeerde metten passe daer te vooren over ghedreghen by Charels van Boneem, meester Anthuenis Lambrouck ende Heindryck van Beernem, by laste van myn heeren vanden Vryen, welcke zy alzoe ghoedt vonden"²⁹⁰.

Het kwam er vooral op aan, dat de drempel van de nieuwe sluus van Reigaarsvliet enkele duimen lager zou liggen dan de oude sluus. Reigaarsvliet vergoedde A. Slambrouck „van ten diveersschen stonden twaterpas over te helpen halen, omme den grondt vanden nieuwen sluus te legghene"; „een dyckere van diveerssche dammen te maken inden nieuwen vaert omme twater te houden stane omme t pas te nemen midsgaders den schippers omme tpeil in t pas te houden"²⁹¹.

De timmerlieden Pieter van Eeno en Kornelis van Westhuse beschreven „de grootte ende steke van der sluus die die van Brugghe zouden van nooden hebben, ende ghehouden zyn te legghene in huerlieder ghedelf, inden dyc vanden poldere Robemoreel". H. van Beernem tekende een plan „vander groote, langde ende steke vanden houtte, dienende totter nieuwer sluus te legghene by die van Brugghe jehens over sint Ians dam"²⁹².

Op 27 en 28 april 1550 maakte het schepen-

kollege van het Vrije zich klaar „omme hendinghe met die van Brugghe te verstane ter bestedinghe van der sluus, die dezelve van Brugghe ghehouden zyn te legghene ter zee waert byder stede vander Sluus". Karel van Bonem nam het op zich om de nieuwe sluus van Reigaarsvliet te bouwen²⁹³. Afgezanten van het Vrije en Brugge bevonden zich op 14 september „buten der stede van der Sluus up t Brugsche scorre, omme aldaer present te zyne in t legghen van eender nieuwe sluus, daerin dezelve van Brugghe ghehouden zyn"²⁹⁴. De sluismeesters van Reigaarsvliet stonden erbij om „den grondt vanden sluus te zien legghen"²⁹⁵.

Deze sluus werd gebouwd in de zeedijk op de noordoosthoek van de Robbemoreelpolder. Aan de overzijde van het Pas lag de zeedijk, die de stad Sluis beschermde. Deze sektor van de dijk ontleende zijn naam aan de achterliggende St.-Janstraat. Schepenen van het Vrije waren op 24 november „nevens der stede van der Sluus, omme up de westsyde vanden watre (= het Pas) veue te nemene van der sluuze beghonnen legghen by die van der stede van Brugghe", om te zien of de werklieden het gemaakte akkoord volgden²⁹⁶.

Terwijl de nieuwe sluus van Reigaarsvliet gebouwd werd, keken de Bruggelingen reeds uit waar ze nieuwe sluisvliet zouden leggen. Schepenen van het Vrije en van Brugge begaven zich op 16 maart 1551 ter plaatse, om „af te stekene den waterganc dienende ter suwatie vanden watre an de noordsyde vanden nieuwen ghedelve" (= Verse Vaert), en op 20 april stonden ze „an den nieuwen sluus, die gheleit werdt by die van der stede van Brugghe, inden zeedyck vanden poldre Robbemoreel... om aldaer te zien stekene den waterganc, die dezelve van Brugghe halfmanewys doen delven"²⁹⁷. Op zijn kaart van 1571 tekent P. Pourbus het noordeinde van de nieuwe sluisvliet, die in de

vorm van een halve maan, om het sas van de Verse Vaart heen, naar de nieuwe sluis van Reigaarsvliet loopt.

Tot slot van deze paragraaf verschaffen we nog enkele topografische gegevens over de Robbemoreelpolder, waar ca. 1550 de boven beschreven waterwerken uitgevoerd werden. Enkele jaren tevoren was, langs de zuidoostzijde van de Robbemoreel- en van de Brugse Polder, een polder van ca. 85 G ingedijkt. Deze aanwinst heette de Potteriepolder, omdat de noordhoek aan de Potterie van Brugge toebehoorde. Het dijkje tussen de Robbemoreelpolder en de nieuwe polder was vervallen geraakt, zodat die twee in de ommeloper van Mude samen „Polder Robemoreel” genoemd worden.

De noordelijke zeedijk van de eigenlijke Potteriepolder lag „noordt jehens tzas vander stede van Brugghe”. De noordhoek van die polder bestond uit een perceel van 39 G 36 R, waarin de Potterie en Jan van de Vlaminpoorte elk de helft bezaten. Dit blok grond raakte „metten zuudtoosthouc ande sluuse van Grootreygarsvliet”. De Stapsteendijk van de stad Mude liep, onder de vorm van een heerweg, halverwege door de polder oostwaarts naar Nieuw Mude. In de eigenlijke Robbemoreelpolder behoorde het grootste deel van de grond aan de steden Brugge en Sluis samen. De zuidoostzijde van de gehele polder bestond uit „den hoofwaterganc van groot Reijgarsvliet, nu wesende het ghescheet vander chuere ende schependomme vander Mude, by accoorde van die vander Mude ende de stede van Brugghe, duer tlegghen van tzas ende de nieuwe vaert metten hueren toebehoorten”.

Een deel van de polder was immers opgenomen in de dijken en de beddingen van de Verse Vaart en van de nieuwe sluisvliet. Tengevolge daarvan ging een strook van het stadsgebied van Mude naar de stad Brugge over²⁹⁸. Volgens

SBR 1551-52, f° 22ro, bezat Brugge voordien 90 G 125 R in de Robbemoreelpolder. Dit bezit was in 1550-51 verminderd met 27 G 226 R, „daer duere de nyeuwe versche vaert ende oock de nyeuwe waterganck, dienende omme t zueren vande wateren van diverssche wateringhen, beede ghedolfven zyn gheweest”. De bedoelde sluisvliet vertrok uit het noordeinde van de afgedamde oude Zoute Vaart, en liep tussen de Robbemoreelpolder en de Verse Vaart naar de sluis van Reigaarsvliet te Mude.

22. De kaai van Westkapelle

In 1542 zag het ernaar dat het Oud Zwin zou herdolven worden. Maar de betrokken partijen bereikten geen akkoord. Brugge had toen met een zwaarder probleem te kampen, nl. de verslibbing van de Zoute Vaart (par. 21). Het ruimen van het Oud Zwin werd opzij geschoven. Het waterschap liet de genoemde en de andere watergang elk jaar reiten. Nadat Brugge de Verse Vaart en het sas te Nieuw Mude klaargekregen had, kon het weer aandacht aan de verwaarloosde bedding van het Oud Zwin besteden.

Nadat de bewoners van de omliggende parochies hun waterschap onder druk gezet hadden, begon Reigaarsvliet met de toelating van de stad, „behoudens elcx recht”, in 1557 het Oud Zwin te ruimen, nl. de sektor van de „Eyenbrouc brugghe” tot de „Pijckevets brugghe”²⁹⁹. In de zomer van 1558 ging het werk verder, enerzijds zuidwaarts naar Brugge, anderzijds noordwaarts naar de Driehoek op het knooppunt Oud Zwin-Hoekevaart. De hergraven waterloop moest bovenaan 24 voet (6.60 m) breed zijn; gemiddelde prijs per roede : 15 sch. par.

Het ruimen van het Oud Zwin werd aanbesteed in een niet nader gesitueerde herberg.

Het loont wel de moeite om na te gaan uit welke gemeenten de kandidaten opgedaagd waren. De ontvanger betaalde „ten daeghe vande bestedynghe vandt voorseide houde Zwin, van dringhelde, te weten die van Wachbeke, Moerbeke ende Zelsate ghecommen waren” 6 pd. 7 sch. par., en verder nog enkele ponden aan delvers, die uit ongeveer alle parochies van het Noordvrije gekomen waren³⁰⁰. Het graven van het Oud Zwin eindigde in 1559 aan „de Zwenbrugge by Hubrecht van Cassele”³⁰¹.

Tientallen personen hebben een paar ponden parisis gestort om het kostelijke graafwerk te helpen betalen en bespoedigen: „ontfanck ter cause van zekere presentatien die zommeghe particuliere persoonen in Waestcappelle ende ander prochien, by vriendelicke ende uut ghewillicheyt, belooft hebben te gheven, over haerlieder gheriefzamecheyt, totten delven vanden houden Zwene, met condicien de zelve presentatie te betalen. alst tzelve houde Zwin behoorlicken ghedolfven zyn zal up zyn diepte ende wyde, omme tzelve te bruucken, zo wel omme te varen mette scepe, als voor de suatie vanden lande”³⁰².

Omstreeks deze tijd bestond er een betwisting tussen de wateringen Reigaarsvliet en Volkaartsgote. Dit laatste waterschap mocht, mits het betalen van een zekere suatierecht, naar Reigaarsvliet afwateren³⁰³. Volkaartsgote weigerde ca. 1550 nog verder zijn vergoeding te betalen. De twee wateringen kwamen echter op 31 maart 1559 tot een overeenkomst, waarbij Volkaartsgote „nu voortaan te eeuweghen daeghe de somme van 12 l. par. tsiaers”, en 100 pd. par. „ter cause vanden voorgaenden iaeren tot en metten iaere 1558 inclus” betaalde³⁰⁴.

Ondertussen verschaftte de nieuwe waterweg, die in 1548-50 tot stand gekomen was, geen algehele voldoening aan de Bruggelingen. De sektor tussen Damme en Lembeke en het sas

te Nieuw Mude voldeden niet aan de gestelde verwachtingen. Afgezanten van het Vrije en van aanpalende waterschappen begaven zich in maart 1560 een drietal keren naar Sluis om te zien op welke plaats Brugge zou „makene een nieu sas ieghens over der zelve sluis, omme t lant daer ontrent gheleghen te preserverene van grieve”³⁰⁵.

Brugge zou niet alleen een nieuw sas bouwen, maar ook een nieuwe vaarweg aanleggen. Daartoe bestemde het de bedding van het hergraven Oud Zwin en van de reeds lang verlande Monnikerede te Oostkerke. Het feit dat het Oud Zwin tot een kanaal met een hoger waterpeil zou omgevormd worden, verwekte ongerustheid bij de aanpalende gelanden. Reigaarsvliet nodigde schepenen van het Vrije uit om de zaak te bekijken. De watering vergoedde Tomas Michiels, die in 1563 „ghevoert heeft, met den scepe int houde Zwin, de heeren vande Vryen, van Brugghe tot Eyenbrouc ende vandaer wederomme naer Brugghe, ter cause van dat de voornoemde heeren vuwe de lieu namen vande huelen, busen ende ryolen die loopen ende vallen int houde Zwin”³⁰⁶.

In 1563 begonnen de Bruggelingen hun nieuwe Verse Vaart te graven. Dit kanaal doorkruiste verscheidene plaatselijke wegen en waterlopen. Het schepenkollege van het Vrije besprak op 25 juni het verslag van de afgezanten, die „gheweest hadden up t nieuwe ghedelf van Brugghe ten Peerboome duer de Poortewee ende te Lembeke, duer welck ghedelf dezelve van Brugghe benemen zouden zekeren loopen van wateringhe, afcoppelende ende verstoppende diversche herweghen, daerduere de landslieden ende pachters daer omtrent ghewuene zyn te rydene ende wech te hebbene”³⁰⁷.

Op 4 juli stonden afgevaardigden van het Vrije, Brugge en Reigaarsvliet „upt nieuwe ghedelf van Brugghe”, om te luisteren naar de ge-

landen langs „t oude Zwyn, daerof een deel van dien ghedolven was byden voornoemden van Brugghe”³⁰⁸. Reigaarsvliet wees erop dat de Bruggelingen de waterafvoer „benomen hebben by tdelven van huerlieder nieuwe verssche vaert”³⁰⁹. Het Vrije vroeg Brugge „van te willen legghen den wech nevens t oude Zwin, te makene ende verbreedene vanden dycken... te doen makene een overdrach³¹⁰ anden Peereboome”³¹¹.

Het verbreden van het Oud Zwin en het uitelven van de Monnikerede waren beëindigd vóór de winter 1564-65. Het laatstgenoemde werk sneed de afwatering van de watering Romboutswerve af. Het Vrije verzocht op 12 november 1564 Brugge om „te doen aflaeten t water staende in de wateringhe van Romboutswerve, t welcke niet suweren en mochte, overmids t nieuwe ghedelf by dezelve van Brugghe gheleyt tusschen Lembeke ende den Peerboome”³¹².

In 1565 bouwden de Bruggelingen een nieuw sas te Nieuw Mude. Schepenen van het Vrije waren op 22 augustus „ter visitacie van der verscher sluus, die myn heeren van Brugghe zyn makende ter Sluus, ende voorts te verne mene te wat intentie dezelve van Brugghe deden delven noordt van der zelve sluus, schinende te willen delvene tot inde wateringhe van Reyghersvliete”³¹³. Op 8 april 1566 reden schepenen „naer de stede van der Sluus, up de sluse van der wateringhe van groot Reyghersvliete”, om te zien of die laatste sluis geen hinder onder vond door de bouw van het nieuwe sas³¹⁴.

In april 1566 voeren de eerste zeeschepen door de nieuwe Verse Vaart naar Brugge³¹⁵. Het verbrede en verdiepte Oud Zwin, dat voortaan de Koolkerkse of Sluise Vaart heette, werd verder door de schippers van Oostkerke en Westkapelle als vaarweg gebruikt. Maar ze ondervonden voortaan hinder en tijdverlies te Peerboom omdat ze daar hun lading over de

nieuw gebouwde dijk van de Verse Vaart moesten dragen. Om die reden heeft Reigaarsvliet „een supplicatie ghestelt an die van Brugghe, omme te vercryghen te Peerboome een overdracht in die van Brugghe nieuwe verssche vaert”³¹⁶.

Uit het volgende blijkt dat de lading te Peerboom over de dijk van de Verse Vaart gedragen werd. Reigaarsvliet betaalde „Christiaen de Smidt t eyenbrouck, van dat hy tvoornoemde houdt metten scepe ghevoert heift van Ste Lenaerdt poorte totten Peerboome, daer tzelve houdt wederomme versceipt moste wesen; Iacop Oliviers te Waestcappelle van tzelve temmerhout met de scepe te voeren, vanden Peerboome tot Waestcappelle int dorp”³¹⁷.

Reigaarsvliet zou trachten zelf een overdrag te bouwen. In 1566 zond het afgevaardigden naar Ieper. Deze stad bezat inderdaad verscheidene overdragen op de gekanalizeerde Ieperleet. De afgezanten onderzochten daar „in wat manieren datmen zoude mueghen maken, ende wat dat zoude costen een overdracht te Peerboome, omme dat die van Waestcappelle, ende andere prochien daerontrent, zoude mueghen commen met den scepe inde nieuwe verssche vaert van die van Brugghe”³¹⁸.

Bij het afsluiten van de rekening van Reigaarsvliet op 23 april 1568 werd besloten de landingskaai van Westkapelle grondig te vernieuwen. De sluismeesters bestelden bij Jan van Schoonacker „houdtbreckere ende leveraere van dese waterynghe... zeker viercandt eecken houdt”: 1. „een clooster houdt” van 25 voet en een van 15 voet, beide 7 duim breed en 7 duim dik; 15 „pijlen”, 8 voet lang, 7 duim dik en breed; 3 „ertanghen”, 14 voet lang, „grouf van houtte”; som 45 pd. 9 sch. par.; 2. 251 voet eiken planken, 2 duim dik, „scerp van canten... roon olme, riesschael ende quade knopen gheweert”; prijs 15 pd. 16 s. 3 d. par.; 3. „een stake

ende wippe"³¹⁹. Al deze stukken hout zijn „dit voorleden iaer 58 gheorboirt ande nieuwe caeye die gheheel nieuwe ghemaect te Waestcappelle int dorp"³²⁰.

J. van Schoonacker en „zyn helpers" verichtten het timmerwerk. „Ian Bossin, smidt te Waestcappelle", leverde nagels „ande nieuwe caeye te Waestcappelle". In dezelfde zomer vermaekten een paar mannen „diverssche quade diepe putten met houtte ende aerde te Waestcappelle int dorp" ! J. Van Schoonacker leverde 1350 „bonden weechoudt" om, o.a. te Westkapelle de putten te vullen; 2 pd. 8 sch. par. x 100³²¹.

De Westkapelse Watergang, d.i. de vaarweg van de Kaai naar het Oud Zwin, werd in 1569 herdolven. De afstand van het Schuttershof tot de Knokse Watergang bedroeg 64½ R (245 m), en was „besteidt te delven, vander wyde boven blyvens up 16 voeten, ende diepe 9 voeten (2,5 m) beneden den uppersten candt vande caeye te Waestcappelle int dorp, alzo volghende up een effen boom ende waterpas". De werklieden groeven 1.045 m oostwaarts verder, met een breedte van 21 voet, tot de hoek waar de Kwintinsluis gestaan had. Vanaf die hoek dolven ze nog 330 m uit, nl. tot „duere de Zwenebrugghe, midts tdelven onder de Zwenebrugghe int middelste schof ende de eerde ende bagghaert te rumen uuter voornoemde huele". De gemiddelde prijs per roede bedroeg 7½ sch. par.³²².

23. Ramskapelle omstreeks 1575

De oudste ommeloper dateert uit 1447. Dit landboek is op een primitieve wijze samengesteld. De landmeter registreert niet veel meer dan de naam van de eigenaars en de oppervlakte van de percelen. De volgende ommeloper is die uit 1482. Van dit dokument is het grootste

deel verloren gegaan. De folio's met het grondgebied van Ramskapelle en Westkapelle zijn niet bewaard gebleven³²³. De andere waterschappen uit het Brugse Vrije bezaten tot in het begin van de 16de eeuw eerder gebrekkige landboeken.

De Blankenbergse Watering was de eerste die, in 1554-60, een degelijke ommeloper van haar grondgebied liet opstellen³²⁴. Daarna begonnen de sluismeesters en de grootgelanden van Reigaarsvliet de noodzaak aan te voelen om over een degelijker register dan dit van 1482 te beschikken. Op de vergadering van Pasen 1564 besloot men een nieuwe ommeloper te doen opmaken³²⁵. De watering bestond uit ± 14.000 gemeten grond, verdeeld over duizenden grotere en kleinere percelen. In de voorbije decennia was reeds meer dan één generatie eigenaars voorbijgegaan. Erfgenamen hadden sommige percelen nogmaals voor een tweede of een derde keer verkaveld. Andere stukken waren weer samengevoegd geworden. Daarnaast moest het bestuur kunnen steunen op een landboek, dat alle nuttige inlichtingen over alle percelen verschafte.

De ontvanger van Reigaarsvliet, Gillis van Zwevezele, verklaarde zich bereid om „de nieuwe mate ende vergroondynghe te doene". In 1570 ontving hij 351 pd. par. „in minderynghe van dat hy verdient heeft int jaer 1568 en 69, van meten, beleggheren ende verhoofden vande voornoemde waterynghe, te 6 d. par. uuten ghemete"³²⁶. Gedurende de volgende jaren werkte G. van Zwevezele zijn landboek verder af, en kreeg hij af en toe een deel van zijn werk afbetaald. In de rekening van Pasen 1576 kon hij over zichzelf verklaren, dat hij afbetaald was, „nu vuldaen hebbende de nieuwe mate ende vergroondynghe van deser wateringhe van Groot Reygarsvliet, daerof ick als nu hedent den nieuwen ommelooper levere in drie boucken, onder-

teekent met myn ghewuenelicke handteekene, midts de hoofdinghe daertoe dienende". Hij was aan zijn opdracht begonnen volgens het kontrakt van 4 april 1567. Hij leverde ook „eenen vierden bouck zynde de cleene hoofdinghe". Hij moest nog leveren „eenen bouck vander groote hoofdinghe"³²⁷.

Met behulp van de bedoelde ommeloper beschrijven we hieronder de parochie Ramskapelle, zoals G. van Zwevezele die omstreeks 1575 geregistreerd heeft. Om het de lezer gemakkelijk te maken, volgen we dezelfde volgorde als in 1447 (par. 9). Het landboek van 1576 verschaft veel meer gegevens over de aard van de percelen. De interessante details over de begroeiing en de toestand van vele stukken grond voegen we bij de opsomming van de bewoners.

In het 81e Reig woonde één boer : „de hofstede met den bogaerd daer Jan Bauwens, gezeyt grooten Hans, op woond" (B 5). Overigens bestaat dit begin hoofdzakelijk uit laaggelegene weiden met een onregelmatig niveau, omdat grote stukken grond afgegraven werden ten behoeve van de turfwinning en de steenbakkerij. In het westelijk deel liggen drie grote weiden van de bedoelde aard : de Steenovenbilk A; de percelen B 83-84 en 93-94, nl. „een grooten neder bilck" van 19 G; B 91-92, „een grooten bilck, zom hoog ende zom neder land", groot 16 G. In de zuidoosthoek bevindt zich B 1, nl. 4 G 'pittende' weide.

Wanneer we het 82e Reig van de zuidwesthoek uit overlopen, dan ontmoeten we bijna overal „oneffen pittende land". Ziehier de voornaamste percelen : de Baselare, „een pittenden bilck"; B 80, „een neder pittenden bilck"; afgegraven grond rond de hoeve R. Devydt; daarnaast B 69, „een neder pittenden bilck"; Jan Michiels Stuk, „een neder maeyken". Verder wijzen de namen Biezemaat, Zeuge, Smouts Moer, de Putten en de Kromme Krane A op de

moerassige toestand van de percelen halverwege het 82e Reig. Daartussen stond „de hofstede daer Paschier Bezant op woond" (B 23). Aan de westzijde ervan ligt een stuk, „dat wylent boomgaerd was" (B 32-35). De Tegeloven A, de Tegeloven B, en de mote in de Bultebilk waren reeds lang verlaten.

Tussen de mote en de Molen is het grondgebied later tweemaal doorsneden geworden : 1. in 1765 heeft de Ramskapelse Kalsijde een deel van het 82e Reig afgescheiden; daarna is de Groene Weg A tussen het 82e en 55e Reig, over een lengte van 500 m vervallen geraakt; 2. in 1962 werd de Heistlaan, vanaf de bewuste mote, door het 82e, 67e, 66e en 58e Reig heen, over een lengte van 1.100 m, noordwaarts getrokken. Die twee stukken nieuwe weg lopen door half uitgegraven weiden. De noordhoek van het 82e Reig wordt in het landboek bijna overal „zom hoog ende zom neder land" genoemd, o.a. de percelen waarop de wijk Aais-hove nu staat. We vermelden nog : de Molenbilk, „een crom neder oneffen pittende plaetse met den molenwal"; de weide aan de noordzijde : „een cromme houckende plaetse zom hoog ende zom neder land". Het 68e Reig vertoont hetzelfde uitzicht als het 82e. Bijna alle partijen gronden vormen „neder oneffen pittende land". We vermelden slechts de Blekerij en de Wallebilk B.

Op het westeinde van het 67e Reig vinden we : 1. „dhofstede daer Laureyns Verschuere deze weireld overleet" (B 154); 2. „zom hoog ende som neder land met een hofstedeken" (B 155). Overigens zijn bijna alle percelen afgegraven weiden. De westhoek bestaat uit „meest uutgedolven land". Het terrein van de Brugse Tegelrie wordt omschreven als volgt : „diverssche stucx ende bilcken, zom hoog ende meest neder neder oneffen land". Op de noordkant stond „de hofstede daer Jan f. Andries de Zee-

lander op woond" (B 171), en 150 m ten noord-oosten daarvan „een huyseken daer Aernout Willems op woont" (B 173). Tegenover de zuidzijde van het kerkhof bevonden zich drie woningen : 1. „de priestragie daer heer Willem Moens woond", 144 R groot, „met een dairynkwake byt zuudwesteynde"; 2. „de hofstede daer Laureyns de Cock op woond", 49 R; 3. „de herberghe genaemd den Haesewynd, daer Jan vander Straete op woond", 54 R.

In het 69e Reig waren twee hoeven overgebleven : 1. „diversche stucx, zom hoog en neder land, metter hofstede daer Jooris f. Christiaan Jooris op woond" (B 227); 2. „diversche stucx meestal neder pittende land, metter hofstede daer Jan Verbiest op woond" (B 273). Het genoemde begin bestaat grotendeels uit moerassige weiden. De percelen in de zuidwesthoek heten alle „bilk, som hoog ende zom neder pittende land". De weiden in de zuidoosthoek bevatten „sommige nederynghen". In het midden worden verscheidene percelen „neder hoygars" genoemd. B 232 naast de hoeve M. Devolder heet „rietmeersch". Even ten noorden daarvan ligt een „pittende bilk". B 267-68 is „hoygars, genoeg uytgedairynt". B 290 + 292 vormen „een grooten hoogen bilk, met sommige nederyngen", groot 15 G.

In het 65e Reig ontmoeten we geen bewoning meer, wel verscheidene afgegraven percelen. We vermelden slechts twee grote weiden : B 204-205, „een verhaekenden bilk oneffen pittende", 10 G; de Steenovenbilk B „met eenige nederyngen". In het 66e Reig vinden we twee hoeven : 1. „de hofstede daer Jan f. Jacques Lauwers, gezeyt Loys, op woond" (B 449); 2. „een hofstedeken" (A 444). Enkele percelen vormen „pittende land" of „hoygars", o.a. het Kromme Maaiken. Tegenover de westzijde van het kerkhof stonden er, van noord naar zuid, drie woningen : 1. „een bogaerdeken

metter hofstede daer Jan Verlaere³²⁸ woond"; 2. „een huys metter erve daer Gillis Dierycx op woond", 13 R van de Armendis; 3. „een hofstedeken metter erve daer den capelaen woond", 76 R van de O.-L.-V.-kapellanie.

„Een hofstedeken daer Hendryk Weyts op woond" stond in de noordhoek van het 58e Reig. De ommeloper vermeldt geen bewoning in het 59e Reig. Verscheidene percelen worden genoemd „pittende land", of „een neder stuk hoygars" of „een nederinge wylent uytgedairynt". Ziehier de bewoning in het 60e Reig : 1. „een hofstedeken" (B 373); 2. geen woning op B 424; 3. „de hofstede met den bogaerde daer Jacob Vandendriessche woond" (B 428); 4. „de hofstede met den bogaerde ende land daer Vincent van Rumbecke op woond" (B 391); 5. „de hofstede daer Maerten Rycx op woond" (B 388). Op de oostkant van dit begin is het terrein onaangetast gebleven. In de rest ervan liggen er heelwat putten : B 372 is „meest neder puttende vullinghe"; Scherpenesse heet „neder land"; de Blommaart is „op de oostzyde pittende land".

Geen bewoning in het 61e Reig. Enkele percelen vormen „een stuck hoygars" of „een pittende stick". Ook het 64e Reig was onbewoond, en bestond grotendeels uit afgegraven percelen. In het 62e Reig ontmoeten we : 1. „som neder puttende land metter hofstede daer Jaecques Dycx woond" (B 321); 2. „dhofstede met den bogaerde daer Jan f. Cornelis Beilz op woond" (B 382). Het grootste deel van dit begin bestaat uit „som neder puttende land".

In de oostelijke helft van Ramskapelle overlopen we eerst de bewoning van het 54e Reig : 1. „de hofstede daer Vincent de Buyk op woond met een neder stuk hoygars" (A 607); 2. „de hofstede met den bogaerd daer Pieter Depriester op woond" (A 564); „d'hofstede met den boogaerde genaemt Cleen Pronckenburg daer

Andries Cools op woond"; 4. geen bewoning op A 629; 5. „som neder oneffen puttende land, wylent een hofstede genaemd Pamels hofstede"; 6. geen bewoning op A 615.

De oostkant van dit begin heeft zijn oorspronkelijk niveau bewaard, maar in de rest ervan zijn vele gemeten grond afgegraven. In de zuidwesthoek en in het midden liggen „diversche pitten". Andere percelen heten 'neder' of 'oneffen puttende land' of 'pittende vullinge'. Tussen de hoeve R. Vandenbroucke en de Zuidwatergang zijn grote stukken uitgedolven. We verwijzen enkel naar de namen Tegelrie A en Kromme Krane A.

De bewoning van het 53e Reig : 1. Claps Dorp was weer bewoond, „een stuk bogaerd metter hofstede daer M. Verscheure woond"; 2. geen bewoning op A 458; 3. „zom bogaerd met de hofstede daer Lieven Hebbelynck op woond" (A 443); 4. „de hofstede en bogaerd daer Cornelis Schouttens, gezeyt Gargaet, op woond" (A 497); 5. „met een platte wal daerin liggende, ende was wylent een hofstede"; 6. „de hofstede met den bogaerd genaemt groot Pronckenburch, daer Jan Pensaert op woond". Er waren sedert 1447 twee hoevekes meer gebouwd : 1. „t hofstedeken met den bogaerd daer Rasen Demuynck op woond" (A 504) (Konstant Braems); 2. „een huysen genaemt 't Riethuys", in de zuidoosthoek.

In het 55e Reig zijn de oostkant en de noordoosthoek onaangeroerd gebleven. Overigens bevat dit begin talrijke, grote laagten. In de westhoek ligt „een neder oneffen pittende bilk", die door de Ramskapelse Kalsijde in twee delen gesneden werd. Daarnaast bevinden zich allerlei percelen, die 'uytgedolven land' genoemd worden. In A 307 bevindt zich „een neder diepe dairynkwake". De percelen A 301-306 zijn 'uytgedairynkt'. Daarnaast vinden we de Tegelrie B.

Ten zuiden van de hoeve A. Proot ligt „eenen bilk van diversche stucx neder garsland", even ten noorden van de hoeve L. Hanecca „een bilk met een pittende vullynge", en ten zuiden daarvan de „neder ende pittende" Begijnenbilk. Tenslotte bekijken we, van west naar oost, de percelen langs de Zuidwatergang : de Blekkaart, „eenen bilk met diversche leegten daarin liggende"; B 333-34, „eenen bilk met diversche diepe putten ende nederyngen"; B 335-36, „een bilk van diversche stucx met sommige diepe neder putten, wylent uytgedairynkt land"; de percelen rond de plaats, waar later de hoeve A. Braems zal verrijzen, zijn meestal 'neder'.

De bewoning van het 55e Reig : 1. „de hofstede daer Jan Lenaerd woond" (A 345); 2. „een stuk met den hoven opden noordoosthouck hieropstaende" (A 341); deze steenoven stond ca. 50 m van de Zuidwatergang; 3. „de hofstede met den bogaerd daer vidua Cornelis Dielens op woond" (A 349 zuid); 4. „een hofstedeken daer Joos Carnier op woond" (G. Pintelon); 5. geen bewoning op A 291; 6. „de hofstede met den bogaerd daer Bastiaen de Vroede woond" (A. Proot); 7. „de hofstede met den bogaerd daer vidua Pieter Keuninck op woond" (A 206).

Ziehier de bewoning van het 45e Reig : 1. geen hoeve meer op A 403; 2. geen bewoning op A 359; 3. „diversche stucx bogaerd metter hofstede daer Pieter van Eyewerfve op woond" (A 370); 3. „de hofstede met den bogaerde daer Cornelis Marseylis op woont" (A 371); 5. geen bewoning op A 390; 6. „de hofstede met den bogaerd daer Jan van Recke op woond" (A 381); aan de zuidzijde lag „een stuk jongen bogaerd" (A 377).

In de noordwesthoek van het 46e Reig grenst het perceel A 162 „aenden waterganck, daer de twee leenebruggen liggen", nl. over de

Noordwatergang. Ca. 200 m ten zuidoosten ervan lag „een groote plaetse som hooge en som neder land met een hofstede daeropstaende, en is som ouden en jongen bogaerd” (A 158). De hoeve L. Keirse was „de hofstede daer Michiel Verscheure op woond, met de gehele walgragt rondom hiertoegemeten”; op de oostzijde ervan stond een boomgaard. Even ten zuidoosten van de hoeve vinden we de Steenoven B.

In het 56e Reig lag, tegenover de Hazewind, een perceel van 228 R, „een verhaekende plaetse daer diversche huizen op getimmerd staen” (A 172-81). Over dit stuk grond liep een kerkwegel naar de zuidelijkste van de zojuist vermelde twee lenebruggen, en verder door het 46e Reig. Aan de noordzijde van de 228 R liep een kerkwegel naar de noordelijkste lenebrug, en langs de Noordwatergang oostwaarts. Aan de noordzijde van de 228 R ontmoeten we „’t schotters hof met een huizeken hierop staende”. Het perceel A 97-107 ernaast mat 185 R, en bevatte „een hofstedeken daer vidua Jan Teerlynck woond, ende is op t zuydende bogaerd”. Op het zuideinde van het kleine 57e Reig stond „een hofstede daer Jan Doens op woond”.

Het 24e Reig bevatte : 1. „de hofstede daer Amand Casant op woond” (A 132); 2. „de hofstede daer Jacob Damast op woond met de gehele walgracht rondomme hier toegemeten tot den opcant vanden houvre, met een bogaerdeken aen de noordzyde” (Rode Poort); ook aan de westzijde ervan stond een boomgaard. De bewoning van het 25e Reig : 1. „de hofstede daer Jan f. Quinten Weyts op woond” (A 45); 2. „wylent een hofstede” (A 40); 3. geen bewoning op A 1; 4. geen bewoning op A 2. De Duivekete wordt genoemd „de hofstede met den bogaerde ende walgragten geheel hiertoegemeten, daer Franchoy's Timmerman op woond”. „De hofstede daer Jacob vande Moere woond”

stond 200 m ten zuidoosten van de Duivekete, en „een hofstedeken daer Carel Feys woond” 150 m ten zuiden ervan.

Laten we ons overzicht even samenvatten. Ca. 1575 telde de westelijke helft van Ramskapelle 17 grotere en kleinere hoeven, en de oostelijke helft 28; in het totaal waren er 10 minder dan in 1447. De ommeloper van 1576 verschaft veel meer inlichtingen over het landschap. Door de kwalifikatie, die de landmeter bij nagenoeg ieder perceel voegde, duidde hij onbewust de oostgrens van de turfzone aan. Hier wijzen we vooreerst erop dat, in het gewest met veenachtige ondergrond, zeer weinig fruitbomen groeiden. De ommeloper vermeldt, over de gehele gemeente, 20 hoeven met een boomgaard.

Verder lijdt het geen twijfel meer dat in het westelijk deel van de gemeente, reeds lang vóór 1575, tientallen gemeten grond uitgedolven werden ten behoeve van de turfwinning en de steenbakkerij. Het is niet mogelijk om de omvang van dit uitgraven nauwkeurig te berekenen, omdat de veenexploitatie en de baksteennijverheid in de periode vóór 1575, meestal niet geordend, of slechts gedurende enkele jaren georganiseerd verliepen. Sommige percelen tonen nog steeds de gevolgen van deze 'wilde' manier van uitdelven³²⁹.

Volgens G. van Zwevezele zag de bewoning van de dorpskom er uit als volgt : 3 huizen in het 67e Reig, 3 in het 65e Reig, 1 in het 57e Reig, en een onbepaald aantal in het 56e Reig. Schrijver situeert de kerkbedienaars en één herbergier. Maar aangezien de parochie vóór 1600 een kapellaan bezat, kunnen we moeilijk geloven dat de dorpskom toen slechts een twaalfstal huizen omvatte. De percelen tegenover de westzijde van het kerkhof moeten meer dan de drie vermelde huizen gedragen hebben. Waar anders woonde de smid — de wagenmaker — de